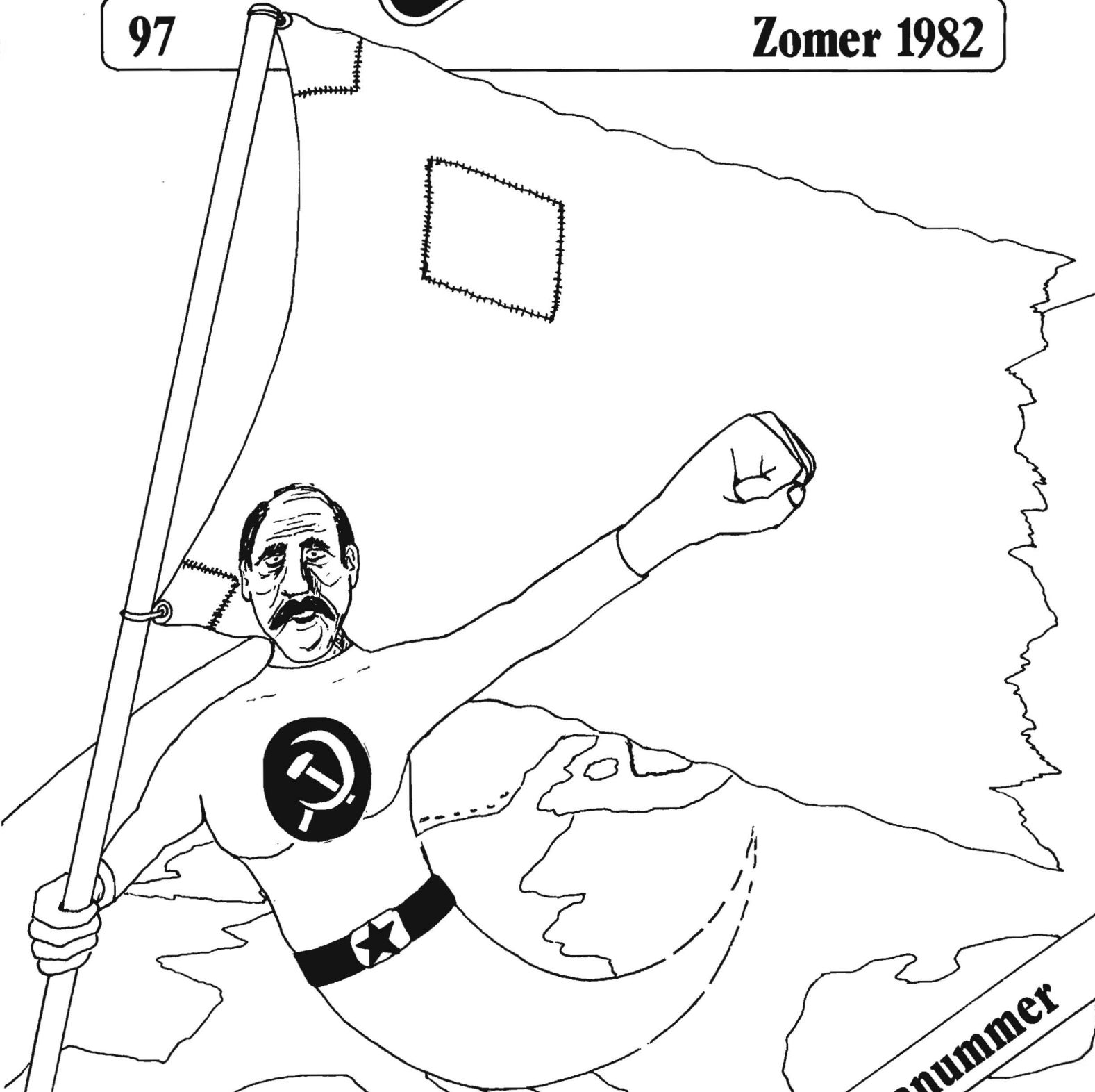

rasika

97

Zomer 1982

Crisis in Oost~Europa

Themanummer

ROSTRA

BLAD VAN DE ECONOMISCHE FACULTEIT DER UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

REDACTIE

Adriaan Dorresteyn
Harko van den Hende
Joke Jansen Schoonhoven
Jos Jongstra
Hans Koenhein

Het is aktueel, het is onderwerp van onderzoek door wetenschappelijke medewerkers, wordt onderwezen aan onze faculteit en is hierdoor terug te vinden in vele artikelen en papers ...

Als een thema al deze eigenschappen heeft wat ligt er dan meer voor de hand dan de informatie hierover te bundelen in ons faculteitsblad?

Niet alleen komen meer studenten en medewerkers er toe een artikel van hun hand te plaatsen in Rostra, maar ook ontstaat er een vruchtbare samenwerking tussen de redactie enerzijds en de studenten en wetenschappelijke staf anderzijds. Het is deze samenwerking geweest die heeft geleid tot het themanummer 'Crisis in Oost-Europa'.

Wij denken dat de opbouw van de artikelenreeks ervoor garant staat dat U een goed inzicht krijgt in de economische crisis in Oost-Europa.

Na de inleiding door professor Ellman treft U acht artikelen aan waarin de door hem gesignaleerde specifieke probleemgebieden uitgebreider worden onderzocht.

Verder wenst de redactie iedereen een heel prettige vakantietijd toe. Misschien is dit themanummer voor diegenen die hun vakantie in Oost-Europa gaan doorbrengen aanleiding voor een levendig reisverslag ter illustratie van de economische crisis aldaar?!

In september kunt U de volgende Rostra in de brievenbus verwachten. Vanaf dat moment hopen wij ook dat de druk- en posttechnische medewerking van dien aard is dat U de Rostra stipt in het midden van elke maand zult kunnen ontvangen.

ADRES

Jodenbreestraat 23
kamer 1339
tel. 525 24 97
1011 NH Amsterdam
copy naar:
Rostra
Jodenbreestraat 23
kamer 1339
1011 NH Amsterdam
Adreswijzigingen:
Studentenadministratie
Jodenbreestraat 23

REACTIES

De redactie stelt zich open voor reacties, behoudt zich echter het recht voor deze in te korten.

ADVERTENTIES

Bij voorkeur schriftelijk
of telefonisch:
525 24 97 en 020 - 96 13 36
Tarieven:
1/1 pagina f 370.-
1/2 pagina f 300.-Bij 4 plaatsingen resp.:
f 350.- en f 285.-

OPLAGE: 2500
verschijnt 8x per jaar.

COVERDESIGN

Dick van Hell

DRUK

Drukkerij Kaal
Nieuwe Herengracht 61

INHOUD

- pag.3 Economische crisis in de staatsocialistische landen;
Prof. Dr. M.E. Ellman.
- pag. 6 De theorie van de schaarste; Wim Swaan.
- pag. 7 De keiharde wereld van de harde valuta; Wouter Zant.
- pag. 9 De Sovjet-Unie, problemen in de landbouw; Rem Neefjes.
- pag. 10 Bilaterale handel en de Comecon; Frits Moolhuizen.
- pag. 11 Het zit erin, maar het moet er uit; Erik Dirksen.
- pag. 13 Arbeidsmarktproblemen; Ruud Knaak.
- pag. 15 Geen licht zonder schaduw; JJS.
- pag. 17 Het drama van de 'geplande Chaos'; Batara Simatupang.
- pag. 19 Dageraad en uitslagen verkiezingen; Dick van Nes.

Congres:

Vrouwenemancipatie en Economie
9 en 10 september 1982, Maupoleum.

georganiseerd door de afd. vrouwenstudies
inlichtingen over de inhoud van de studiedagen:
Marjorie Vroom-Mos 023-28 14 43

Economische crisis in de staatsocialistische landen

Sinds de economische wereldcrisis van de jaren dertig is 'socialistische planning' altijd het standaardantwoord van 'links' geweest op de problemen van het kapitalisme. Met socialistische planning doelde men op een economie, waarin het economisch handelen werd gecoördineerd op basis van een nationaal economisch plan, zoals in de Sovjet-Unie. Men was van mening dat zo crises voorkomen konden worden en stabiele economische groei met volledige werkgelegenheid en stabiele prijzen bewerkstelligd kon worden. Dit model is in feite in alle 'reëel bestaande' socialistische landen uitgevoerd. Deze landen nemen trouwens een derde van de wereldbevolking voor hun rekening. Verder had het planningsidee enorme invloed op de rest van de wereld. Ontelbaar veel minder ontwikkelde landen hanteren vijf-jaren plannen. In West-Europa kent Frankrijk de veel besproken globale plannen en Nederland haar Centraal Plan Bureau en de jaarlijkse economische plannen. Het is duidelijk dat Rusland aan de wieg heeft gestaan van al deze ontwikkelingen.

Een van de meest opvallende kenmerken van de huidige economische wereldcrisis is dat ze niet beperkt is gebleven tot de kapitalistische landen. Ook de staatsocialistische landen kennen een economische crisis. Deze crisis heeft de volgende aspecten: lage (in sommige gevallen negatieve) groeivoeten, grote en steeds groter wordende buitenlandse schulden, aanzienlijke inflatie, wijdverbreide tekorten, akute problemen in de voedselvoorzieningen, een complete ramp in Polen, crisis in de CMEA (Council for Mutual Assistance) en een ideologische crisis.

Economische groei

De groeivoet van de economie van de USSR is sinds het begin van de jaren vijftig konstant gedaald, met als uitzondering de relatief voorspoedige periode van de tweede helft van de jaren zestig. In 1979 - '81 laten de officiële cijfers een groei zien van het netto materiaal produkt van ongeveer 3% per jaar (te vergelijken met nationaal produkt in het westen).

Als we rekening houden met het feit dat de officiële inflatiecorrectie vaak te laag is en met de bevolkingsgroei van bijna 1%, dan moeten we konkluderen dat in de periode 1979 - 1981 het inkomen per hoofd van de bevolking in feite constant is gebleven. Deze economische stagnatie in een periode van drie jaar is het slechtste economische resultaat van de USSR sinds het socialisme planningsysteem werd ingevoerd. In Polen zakte de economie in de periode '79 - '82 nog sterker in. Ook in Hongarije daalde het netto materieel in produkt in 1980. In Tjecho-Slowakije was het cijfer van het netto materieel

produkt van '81 zo slecht dat het niet eens gepubliceerd werd.

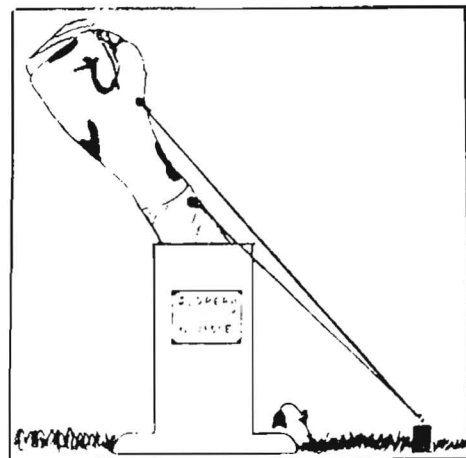
De tijd dat iedereen zich verbaasde over de voortreffelijke groeicijfers van de socialistische landen is voorbij. Vandaag de dag kampen de Oost-Europese landen, net zoals de landen in West-Europa, met stagnatie en achteruitgang.

Buitenlandse schulden

De buitenlandse schuld (in harde valuta) van de CMEA-landen groeiden gedurende de jaren '70 snel. (zie tabel 1)

Het terugbetalen van de schulden is een groot probleem voor alle CMEA-landen. In 1981 heeft Polen een herstructurering van de aflossingsverplichtingen voor dat jaar aangevraagd. Dit is uiteindelijk geregeld. Op dit moment probeert het een hervorming van rente- en aflossingsverplichtingen voor 1982 te krijgen. Een gedeeltelijk moratorium (een uitstel van betaling zoals dat gevraagd wordt door een land dat in oorlog of door grote rampen geteisterd wordt) lijkt zo langzamerhand de enige oplossing.

Ook Roemenië heeft voor dit jaar een herstructurering van de schulden aangevraagd. Als gevolg van deze gebeurtenissen is de kredietwaardigheid van de CMEA-landen enorm gekelderd. Recent nog werd een poging van de DDR om 300 miljoen U.S. \$ op te nemen op de Eurodollar markt een groot fiasco. Er was geen enkele loop- of vervaltijd die de banken kon verleiden tot het sluiten van een lening met een land met zo'n erbarmelijke kredietwaardigheid. Hongarije was genood-

zaakt een overbruggingslening af te sluiten met de Centrale banken in het Westen. Deze ontwikkelingen houden in dat de CMEA-landen moeten streven naar een overschot op de handelsbalans. Dit is geen eenvoudige opgave. In de eerste plaats leidt dit tot binnenlandse spanningen, aangezien een handelsbalansoverschot de binnenlandse consumptie onder druk zet. In de tweede plaats is momenteel de mogelijkheid naar het westen te exporteren beperkt.

Inflatie

De laatste jaren is inflatie als probleem sterker naar voren gekomen in de staatsocialistische landen. Nog maar een paar jaar terug kon Portes beweren dat de CMEA-landen 'inflatievrij' waren. Uit deze konstatering trok hij opzienbarende konklusies. Maar in feite waren zijn 'gegevens' onjuist en daardoor zijn konklusies niet relevant. De staatsocialistische landen kennen de verschijnselen verborgen, onderdrukte en open inflatie.

Verborgen inflatie is de prijsverhoging die, door een of andere statistische truc, niet in het officiële prijsindexcijfer verschijnt. Een voorbeeld hiervan is, 'oude' produkten 'nieuw' noemen terwijl ze alleen maar van de 'oude' verschillen wat betreft een hogere prijs.

Men spreekt van onderdrukte inflatie wanneer een vraagoverschot niet tot uiting komt in een verhoging van de verkoopprijs (omdat deze konstant wordt gehouden door de staat) maar in rijen, schaarste, omkoperijen en in prijsopdrijving op vrije en zwarte markten.

Open inflatie is een verhoging van de verkoopprijzen zoals wij die in het Westen ook kennen. Van het midden van de jaren '50 tot het midden van de jaren '70 waren de prijzen in de staatsocialistische landen opmerkelijk stabiel. Het verhaal van Portes klopt voor wat deze periode betreft. In de afgelopen jaren is de situatie echter schrikbarend verslechterd. In 1980 steeg het officiële prijsindexcijfer met 14% in Bulgarije, met 9% in Hongarije en met 8% in Polen. In 1981 namen deze cijfers nog meer toe. In Polen is een stijging

Tabel 1 Netto Schuld van de Europese CMEA landen aan het westen

Jaar	Bulgarije	Tsjecho-Slowakije	DDR	Hongarije	Polen	Roemenië	USSR	Totaal
1971	0,7	0,2	1,2	0,8	0,8	1,2	0,6	6,0
1975	2,3	0,8	3,5	2,2	7,4	2,4	7,5	28,9
1979	3,7	3,1	8,4	7,3	20,0	6,7	10,2	64,7
1980	4,0	3,8	10,3	8,4	23,0	7,9	7,5	64,9

Ernst & Whinney Nederland maakt deel uit van een internationale firma van accountants, belastingkundigen en bedrijfsadviseurs over de hele wereld.

MEN HOEFT NIET GROOT TE WEZEN OM GOED TE ZIJN

Dat bewijzen dagelijks legio van onze collega's die zelfstandig werkzaam zijn in de accountantspraktijk. We voelen er ons zelf ook bij horen met ons team van 80 man. Men kent elkaar nog. Met zo'n relatief kleine club wordt de werksfeer in belangrijke mate nog door uzelf bepaald. Kan nog.

Men moet goed wezen om groot te zijn. Want met een team van 19.000 mensen, wereldwijd, waarvan 4.000 in Europa, ben je groot.

We zijn dus groot en klein. Dat roept bijzondere verplichtingen op en stelt bijzondere eisen aan onze medewerkers.

Want makkelijk is het niet de ene dag een multi-nationale controle af te wikkelen en de volgende dag met de typische problemen van de kleine onderneming geconfronteerd te worden. Dat is een wereld van verschil. Hierop bekwaam en effectief kunnen inspelen eist meer dan bekwame medewerkers. Het eist een juiste houding, integriteit en flexibiliteit. Natuurlijk hoeft men het niet allemaal alleen op te knappen maar staat onze auditors een team van specialisten op het gebied van belastingen en bedrijfsadviezen, nationaal en waar nodig internationaal, ter beschikking. Toch, dat is geen gemakkelijke zaak bij Ernst & Whinney Nederland; wél fascinerend.

Ter versterking van ons bestaand controleteam hebben wij ruimte voor

bedrijfseconomen

die snel door kunnen stoten tot een van de sleutelposities in onze controlesector. Plaatsingsmogelijkheden in Den Haag of Amsterdam, in onderling overleg te regelen.

Ons intern opleidingspakket is afgestemd op de nationale en internationale eisen die onze cliënten ons stellen.

Het is dusdanig ingericht dat uzelf eigenlijk uw eigen promotiekansen bepaalt: in functie van uw praktische prestaties. Ook de externe studiebegeleiding is afgestemd op de Nederlandse situatie en u kunt op onze actieve steun rekenen voor een snelle voltooiing van uw post-doctorale accountancy studies. Dat is uw en ons belang!

Honorering en secundaire arbeidsvoorwaarden zijn overeenkomstig internationale normen.

Uw sollicitatie wordt graag tegemoet gezien door W. Terpstra R.A. van ons kantoor in Den Haag.

Wanneer u eerst meer telefonische informatie wilt hebben, belt u gerust Marianne Bakker onder telefoonnummer 020-760815.

Ernst & Whinney Nederland

Koningin Julianaplein 10-2595 AA 's-Gravenhage. Tel. 070-814981
Parnassusweg 126-1076 AT Amsterdam. Tel. 020-760815

van het officiële indexcijfer te zien van 25% (in feite nog een gigantische onderwaardering) en in de USSR waren er grote prijsverhogingen (officieel 17-25% gemiddeld) van alcohol en tabak.

Tekorten

Schaarste is een blijvend kenmerk in het dagelijks leven in de staatsocialistische landen. De beroemde Hongaarse econoom Kornai heeft er zelfs een hele theorie over ontwikkeld. In het recente verleden zijn de tekorten steeds nijpender geworden. In Polen, USSR en Roemenië zijn het afgelopen jaar zelfs voedselrantsoeneringen ingevoerd. Zelfs Hongarije kent een akute woningnood. Tekorten in voedsel, woningen en allerlei consumptiegoederen maken het dagelijkse leven bijzonder lastig en veroorzaken daardoor ook veel gemopper en ontevredenheid.

Het steeds slechter worden van de voedselsituatie is heel ernstig voor de CMEA als geheel en voor de USSR, Polen en Roemenië in het bijzonder. Sinds het midden van de jaren zeventig stagneerde de vleesproductie van de USSR, terwijl de inkomens stegen. Het constant houden van de vleesprijzen leidde in vele regio's het laatste jaar noodzakelijk tot rantsoenering ondanks aanzienlijke importen. In de USSR is onder Brezhnev op gigantische schaal geïnvesteerd in de landbouw maar de opbrengsten zijn magertjes gebleken. De voedselsituatie is niet overal even slecht. Hongarije en Bulgarije zijn goed voorzien en zelfs exporteur van landbouwgoederen. De slechte voedselvoorziening heeft in vele CMEA-landen geleid tot een ommezwaai in het beleid (b.v. aanmoediging van privé-landbouw in Vietnam en in de USSR). Voor regimes, die het in het verleden herhaaldelijk hadden over 'het Westen inhalen' is dit alles een wat genante vertoning.

Polen

De eerste grote catastrofe in de huidige economische wereldcrisis vond niet plaats in een vooraanstaand kapitalistisch land maar in een vooraanstaand socialistisch land, namelijk in Polen. De economische achteruitgang in dit land, gemeten als een percentage van het nationaal inkomen, is te vergelijken met 'de grote depressie' in het Westen. De onmacht van het aldaar bestaande socialisme om een catastrofe te voorkomen is een keiharde weerlegging van de argumenten vóór socialistische planning (zie verder paper Simatupang).

CMEA

De staatsocialistische landen die verbonden zijn met de USSR, zijn georganiseerd in de CMEA, een socialistisch equivalent van de GATT. Op dit moment is er ook spraken van een crisis binnen de CMEA. Deze wordt veroorzaakt door de onmacht van de CMEA om zo'n kader te konstrueren voor wederzijdse economische handel en samenwerking dat het voor alle lidstaten als aantrekkelijk wordt beschouwd.

De kleine CMEA-landen met hun onophoudelijke vraag naar kostbare grondstoffen tegen lage prijzen zijn voor de Sovjet-Unie een ergelijk obstakel en een grote last geworden. De Sovjet-subsidies aan Cuba, Vietnam, Polen en andere bondgenoten zullen in 1982 onnoemelijk groot zijn. Aan de andere kant vormde de verslechterde

© Jan Rooymans

herfst in Rusland

ring van de handelsvoorwaarden voor de energie-importerende CMEA-landen dé grote last en de belangrijkste achtergrond van hun huidige moeilijkheden.

Voor Hongarije vormt het konflikt tussen aan de ene kant een intern economisch mechanisme met een aanzienlijke rol voor de markt en aan de andere kant een extern economisch mechanisme gebaseerd op bilaterale afspraken op regeringsniveau, een ernstig probleem. Voor de energie-importerende landen is de recente vermindering van de Sovjet-olieleveranties tegen zgn. zachte valuta zorgwekkend. Ook het niet kunnen verschaffen van harde valuta leningen door de USSR is een probleem voor vele bondgenoten. De onderlinge spanning in de CMEA is groot en zal alleen maar groter worden. Dit is overigens een natuurlijke reactie op verdeelingskonflikten bij een situatie van 'nulgroei'.

Ideologisch crisis

Nauw verwant met de economische crisis kennen de staatsocialistische landen een ideologische crisis, een vertrouwenscrisis. In Polen heeft Partijsecretaris Jaruzelski verklaard dat het land niet alleen te kampen heeft met tekorten in de goederensfeer maar ook met tekorten aan ideeën; Polen kent een ideologische hongersnood. Het is duidelijk dat de Rooms-Katholieke kerk heel wat meer invloed heeft en meer steun krijgt dan de zogenoemde Poolse Verenigde Arbeiderspartij.

In de USSR is het Russisch nationalisme een sterke drijfveer. Dit leidt gelijktijd tot afscheidingsbewegingen omdat een groot deel van de bevolking van de USSR uit niet-Russen bestaat. De argumenten voor Marxisme-Leninisme, even als de argumenten voor liberalisme, zijn in ernstige mate ondermijnd door de aangetoonde onverenigbaarheid met de werkelijkheid. Dit onderwerp is onder de noemer 'crisis in het Marxisme' door marxistische intellectuelen zoals Althusser en Sweezy behandeld. In de grond van de zaak is dit toe te schrijven aan het in gebreke blijven van het reëel bestaande socialisme om haar superioriteit te bewijzen ten opzichte van het kapitalisme, zoals altijd door de marxisten werd verwacht. Het falen van het reëel bestaande socialisme heeft ook geleid tot de vorming van het

Euro-communisme, een afwijzing van het Sovjet-model door de Westeuropese communistische partijen.

Bovengenoemde verschijnselen kunnen mijns inziens gezien worden als fenomenen van een systematische crisis. In het begin van de jaren dertig werd er in de USSR een bureaucratisch economisch systeem ontwikkeld dat algemeen bekend staat als 'socialistische planning'. In 1936 verklaarde Stalin dat de fundamenteën van het socialisme in de USSR waren gelegd. Sinds die tijd werd socialistische planning, dat wil zeggen het Sovjet economische systeem, op grote schaal gezien als het best mogelijke economische systeem. De huidige crisis heeft aangetoond dat dit een onjuiste kijk op de zaak is. Socialistische planning heeft zekere voordelen. Het kampt echter ook met ernstige problemen en heeft niet kunnen voorkomen dat de economische wereldcrisis ook in landen met een socialistisch systeem sterk is doorgedrongen. Zij die op zoek zijn naar modellen, die zicht geven op een ideale maatschappij zullen hun licht ergens anders moeten opsteken.

Prof. Dr. M.J. Ellman

Voor belangstellenden:

1. M. Ellman & B. Simatupang, De economische crisis in Polen: pseudo oorzaken en pseudo oplossingen, *ESB* te verschijnen (juni 1982?).
2. W. Brus, J. Cooper, M. Ellman & M. Nuti, Outlook for the socialist economies, *Marxism Today* februari 1982, verkorte en vertaalde versie in *Oost Europa Verkenningen* juni 1982.
3. P. Sweezy, A crisis in Marxian theory, *Monthly Review* juni 1979.
4. L. Althusser, de crisis van het marxisme, *Te Elfder Ure* 1978 nr. 24, blz. 217-231. Zie ook *ibid* blz. 204-216.
5. J. Drownowski (red) *Crisis in the East European economy* (Londen 1982, binnenkort te verschijnen).

De theorie van de schaarste

Het boek 'The Economics of Shortage' van de Hongaarse econoom János Kornai is in de eerste plaats bijzonder vanwege de wijze waarop het fenomeen van de tekorten in socialistische landen wordt geanalyseerd. Doch dat is niet het enige: de concepties die Kornai in deze analyse gebruikt - en gedeeltelijk zelf introduceert - zijn ook belangrijk voor de economische theorie in het algemeen. Het boek is in Oost-Europa omstreken en de eerste druk ervan in zes weken uitverkocht. Een schaars artikel in Hongarije nu, want de herdruk is nog niet verschenen.

Drie aspecten van Kornai's theorie verdienen speciale aandacht: de behandeling van het begrip 'evenwicht', het onderzoek naar het karakter van de budgetrestriktie en het grote belang dat wordt toegekend aan hoeveelhedaanpassingen in vergelijking tot prijsaanpassingen. Aan de hand van deze aspecten zal ik de grote lijnen van Kornai's theorie uiteenzetten, en vervolgens enkele implicaties ervan bespreken¹⁾.

Evenwicht

Een belangrijk en veel terugkerend begrip in Kornai's boek is de 'normale toestand van produktie en handel'. Hieronder wordt een situatie verstaan waar een systeem op grond van zijn eigen regelmaat altijd weer naar terugkeert. Dit is een beschrijvende categorie, vergelijkbaar met het concept statisch evenwicht in de natuurwetenschappen. Het wordt in het midden gelaten of een dergelijke situatie 'goed' of 'slecht' is. Kornai stelt dit begrip tegenover de engere interpretatie van evenwicht zoals die gebruikelijk is in de economische wetenschappen, nl. een situatie waar vraag en aanbod met elkaar overeenstemmen tegen de heersende prijzen, ook wel *Walrasiaans evenwicht* genoemd. Dit *Walrasiaans evenwicht*, uitgebreid bestudeerd in de algemene evenwichtstheorie, is in geen enkel economisch systeem de 'normale toestand'. Veeleer is het een soort referentiepunt, een startpunt op de meetlat, vergelijkbaar met absoluut vriespunt in de natuurkunde. (p. 144-147, 179)²⁾

In de socialistische, aanbod-beperkte economieën maken de tekorten nu deel uit van de 'normale toestand van produktie en handel'. Ze zijn geen tijdelijk verschijnsel. Dit besef is een belangrijk uitgangspunt van Kornai's analyse.

Zachte budget-restriktie

Heel belangrijk voor de verklaring van de tekorten is het karakter van de budget-restriktie. In de economische theorie is er altijd van uitgegaan dat alle economische subjecten onderworpen zijn aan een budget-restriktie. Kornai betoogt nu dat in een aanbod-beperkte economie de *budget-restriktie van bedrijven* in het algemeen *zacht* is. Financiële tekorten van bedrijven worden op den duur aangevuld uit het staatsbudget, zonder dat dit veel consequenties heeft voor het voortbestaan van de onderneming. Dit in tegenstelling tot de situatie in kapitalistische economieën, waar langdurige financiële tekorten tot faillissementen leiden.

Een consequentie van de zachte budget-restriktie van bedrijven is dat ze veel meer effectieve vraag kunnen uitoefenen dan ze financieel aankunnen. Tevens 'zuigen' de bedrijven produkten weg uit de consumptiegoederenmarkt. Ze beschikken als het ware over een pomp waarmee ze de economie voortdurend kunnen leegzuigen. Het feit dat de budget-restriktie van bedrijven

zacht is, betekent ook dat prijzen en lonen minder invloed hebben op hun gedrag: *hoeveelhedaanpassingen spelen een grote rol*. Doch dat is lang niet de enige verklaring voor het belang van hoeveelhedaanpassingen. Ook in een vraag-beperkte, kapitalistische economie zijn ze belangrijk, op korte termijn misschien wel belangrijker dan prijsaanpassingen. Men wacht bv. af om te zien of tekorten of overschotten op een markt niet van tijdelijke aard zijn. (Kornai verwijst o.a. naar het werk van de Zweedse econoom Leijonhufvud)

Voor partikuliere huishoudens ligt de situatie iets anders dan boven beschreven. Zij zijn wel degelijk onderworpen aan een harde budgetrestriktie en als gevolg daarvan gevoeliger voor prijzen, lonen etc. De kern van de oorzaak en de dynamiek van de tekorten ligt evenwel in de sfeer van de bedrijven, omdat die geen echte harde interne restrikties hebben.

Institutionele hervormingen

Een belangrijke vraag is natuurlijk wat de *implicaties* van Kornai's analyse zijn voor het te voeren beleid. Door vele economen is betoogd dat de tekorten vooral veroorzaakt worden door inflexibele en 'irrationele' prijzen. Hun vastgeroest wantrouwen in het prijsmechanisme deed hen veronderstellen dat zodra de prijzen wat meer losgelaten zouden worden, ze vanzelf wel voor een *Walrasiaans evenwicht* zouden zorgen. Mede op grond van wat boven over hoeveelhedaanpassingen is gezegd, zal het de lezer niet verbazen dat Kornai daar anders over denkt: '(...) de verklaring van de chronische tekorten, (...) van het funktioneren van een aanbod-beperkt systeem ligt niet zozeer in de financiële sfeer, of in speciale aspecten van de informatie die prijzen geven, doch meer op een dieper niveau, in de institutionele verhoudingen en in het gedrag dat beslissers op grond hiervan ontwikkelen.' (p. 559)

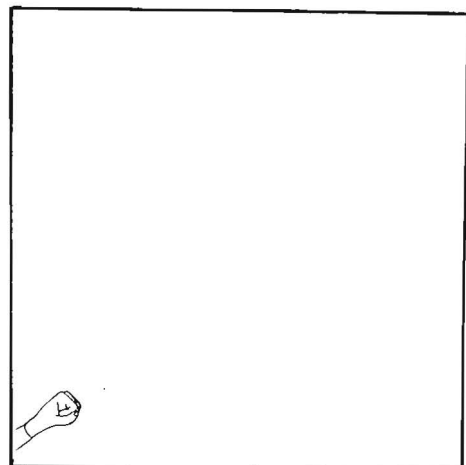
Ook het beleid gericht op een zo hoog mogelijke groei is slechts een sekundaire verklarende factor voor de chronische tekorten. (p. 556)

Met andere woorden: *er zal iets in de instituties moeten veranderen*. Kornai is niet de enige Hongaarse econoom die dat betoogt.³⁾ Op diverse plaatsen in zijn boek heeft hij ook de vraag aan de orde gesteld wat voor effect de Hongaarse hervormingen op de tekorten hebben gehad.

Samengevat komt het erop neer dat de intensiteit van de tekorten weliswaar is afgenomen, maar dat ze er nog steeds zijn. Daarnaast is de budget-restriktie enigszins verhard, hoewel in wezen nog steeds 'zacht' te noemen is.

De vraag wat voor maatregelen er precies genomen moeten worden is helaas geen eenvoudige. Het is bv. niet ondenkbaar dat verharding van de budget-restriktie de tekorten vermindert, maar tegelijkertijd ook op lange termijn werkloosheid doet ontstaan, zelfs als budget-overschrijdende bedrijven op een geleidelijke en geplande wijze worden gesloten. Kornai heeft zich verzet tegen het idee dat de economie een soort supermarkt is, waar men de beste elementen van allerlei systemen in een karretje doet en zo een 'optimaal' systeem creëert. In de werkelijkheid gaat het meer om een keuze tussen een aantal menu's, waarbinnen slechts beperkte mogelijkheden zijn de ongunstige aspecten te verbeteren.⁴⁾

Al met al is 'The Economics of Shortage' zeer de moeite waard, zowel vanwege de manier waarop Kornai de bestaande inzichten heeft gecombi-

neerd, als vanwege de nieuwe inzichten die hij naar voren heeft gebracht. Kornai's theorie biedt een uitdaging aan de economen die zich bezighouden met de centraal geplande economieën, omdat het vele stellingen bevat die een nadere empirische toetsing en uitwerking behoeven. Kornai stelt dat ook duidelijk in zijn inleiding: hij heeft een basis willen leggen voor dergelijk onderzoek en de daarvoor benodigde dataverzameling. Het boek is ook interessant voor de mensen die niet van achter hun bureau, maar in de rij staand geconfronteerd worden met de tekorten. Naar aanleiding van zijn boek is Kornai door allerlei groeperingen in Hongarije uitgenodigd om een avond over zijn theorie te komen praten.

Jammer alleen, dat de prijs van de westerse editie zo hoog is ($\pm$ f180,-), dat eigenlijk alleen mensen in de hoogste belastingsschijven het kunnen betalen. Waarmee de verschijning van het boek de verschillen tussen een vraag-beperkte en aanbod-beperkte economie treffend heeft geïllustreerd.

- 1) Zie ook een bespreking van Pieter Boot en ondergetekende in Oost Europa Verkenningen 59, feb. 1982, p. 46-47, en een (verbale) beschouwing van Kornai in *Econometrica*, juli 1979, p. 801-819
- 2) Kornai merkt zelf op dat hij hiermee de terminologie (doch niet de analyse) uit zijn eerdere werk *Anti-Equilibrium (1971)* gedeeltelijk loslaat. Daar ging hij er impliciet vanuit dat het *Walrasiaans evenwicht* het 'echte' evenwicht was, door te betogen dat de economie permanent niet in evenwicht is.
- 3) In de Hongaarse hervormingen zijn de direktieve plannen afgeschaft, en in principe werd de ondernemingen een zekere autonomie toegekend, oa. in de prijsvorming. In de praktijk is daar evenwel minder van terecht gekomen dan men gehoopt had, voor een belangrijk deel omdat de meeste oude instituties bleven bestaan. Geïnteresseerden kunnen worden verwezen naar een interview met drie Hongaarse economen in Oost Europa Verkenningen 56, sept. 1981, p. 39-45 en naar diverse artikelen in *Acta Oeconomica*, een Hongaars wetenschappelijk tijdschrift in het engels.
- 4) Zie ook János Kornai, The dilemmas of a socialist economy: the Hungarian experience, *Cambridge Journal of Economics* 4:2 (1980), p. 147-157.

Wim Swaan is student econometrie. Hij hoopt het volgend studiejaar een jaar in Hongarije te studeren op een beurs in het kader van het Hongaars-Nederlands cultureel verbond.

János Kornai, *The Economics of Shortage*, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1980, (2 delen)

De keiharde wereld van de harde valuta

De schulden van de Europese CMEA landen

De totale netto schuld in harde valuta van de Europese CMEA landen, die voor het leeuwedeel bestaat uit kredieten van internationale handelsbanken (ca. 80%) is in de periode '70-'80 in absolute omvang meer dan vertienvoudigd. Voor een aantal landen (Polen, Roemenië, Oost-Duitsland) vormen de schuldverplichtingen een loden last op de harde valuta betalingsbalans. Deze ontwikkeling vormt mede in het licht van de recente gebeurtenissen in Polen, een voortdurende bron van zorgen voor de internationale bankwereld. De praktijk heeft al aangetoond dat de kredietwaardigheid van alle CMEA landen in het geding is.

De buitenlandse leningen hebben het karakter van sluitpost: een complex van factoren bepaalt de omvang en de groei van de buitenlandse schuld. In dit artikel beperken we ons tot de empirische waarneming van omvang en groei van de schulden, de toegang tot de kapitaalmarkt, de kredietwaardigheid van de CMEA landen en de mogelijke toekomstige ontwikkelingen.

Schuldpositie

In tabel 1 zijn de schuldposities van de CMEA landen weergegeven.

Netto schuld in harde valuta van de CMEA landen (in miljoen US\$)

Tabel jaren 71-75-79	1971	1975	1979
Sovjet Unie	582	7541	10200
Bulgarije	723	2257	3850
Tsjecho-Slow.	160	827	3190
Oost-Duitsland	1205	3548	8640
Hongarije	848	2195	7320
Polen	764	7381	19590
Roemenië	1227	2449	6730
Totaal	5509	26198	59520

Bron: A.J. Lenz en R.C. Teal, Projected CMEA hard currency debt levels under selected trade growth assumptions, in East European Economic Assesments, Joint Economic Committee, Congress of the United States, juli 1981.

Uit de tabel blijkt dat Polen in '79 33% van de totale netto schuld van de CMEA landen voor zijn rekening neemt. De Sovjet Unie en Oost-Duitsland komen daarna met resp. 17% en 15%. Tsjecho-Slowakije heeft een schuld die slechts 5% van de totale CMEA schuld uitmaakt. Zoals verwacht laten de eerste helft van de jaren zeventig een sterk expansief leningenbeleid in Polen zien.

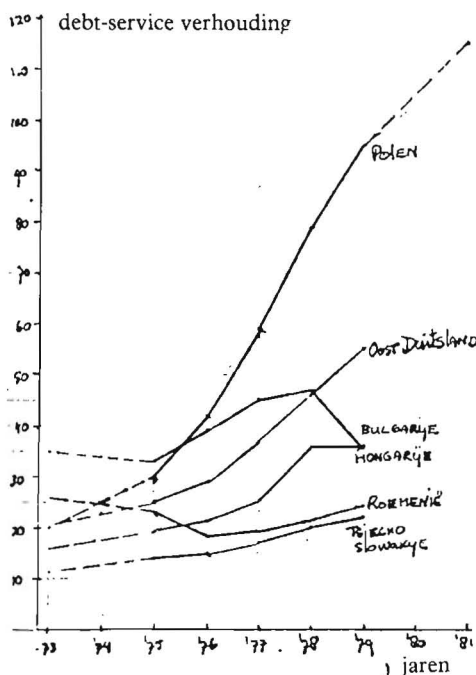
De structuur van de leningen zijn niet voor alle landen hetzelfde. Zoals gezegd nemen de handelsbanken het grootste deel voor hun rekening. De buitenlandse schuld van de Sovjet-Unie bestaat echter voor 40% uit leningen met overheidsgarantie. Voor Polen is dit percentage 25%. Hongarije daarentegen heeft nagenoeg geen schulden met een dergelijke garantie.

Debt-service verhouding

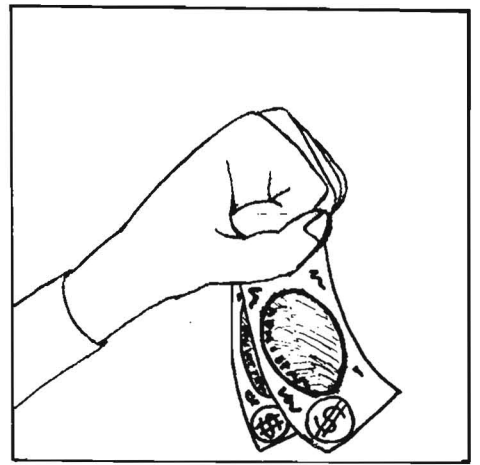
De indruk bestaat dat de 'harde valuta' schuldenlast beter beoordeeld kan worden door de jaarlijkse kosten van de schulden af te zetten tegen de 'harde valuta' inkomsten van het betreffende land.

Hiervoor is een speciaal verhoudingsgetal in gebruik, de debt-service verhouding. Deze verhouding is de rente en aflossingsverplichting gedeeld door de inkomsten uit de export in een jaar.

'Harde-valuta' debt-service verhouding van de CMEA landen

Bron: J. Parpart Zoeter, Eastern Europe: the hard currency debt, in East European Economic Assesments, Joint Economic Committee, Congress of the United States, juli 1981.

In de grafiek zijn deze 'harde valuta' debt-service verhoudingen weergegeven van de CMEA landen. Hieruit blijkt de exorbitante lastenverzwaring voor Polen. In 1979 had het al bijna 100% van de inkomsten uit de export nodig voor de rente- en aflossingsverplichtingen van dat jaar. De stijgende stippelijijn geeft voor de jaren '80 de dramatische ontwikkeling aan van verhoudingen verplichtingen/inkomsten tot een hoogte van 115!

Het zwaartepunt van de rente- en aflossingsverplichtingen in '82 en '83 is te verwachten. Ook Oost-Duitsland laat een onrustbarende stijging zien: De andere landen zitten op een redelijk en stabiel niveau. De debt-service verhoudingen zijn aanzienlijk hoger als rekening wordt gehouden met de verplichtingen verbonden aan korte termijn kredieten, en naarmate verhoudingsgewijs meer gebruik gemaakt wordt van korte termijn kredieten. Eind '79 bestond meer dan 40% van de totale schuld van Bulgarije, Tsjecho-Slowakije en Hongarije uit korte termijn schuld; voor Oost-Duitsland was dat percentage 30%, voor Roemenië en voor Polen 16%. In de huidige kritieke situatie op de kapitaalmarkt zijn de internationale bankiers meer geneigd kort krediet te verstrekken in plaats van lang krediet. Op die manier heeft de crisis in Polen duidelijk onaantrekkelijke consequenties voor alle andere CMEA landen. De continuïteit van de productie komt in gevaar als de internationale bankiers elk moment het vertrouwen kunnen opzeggen en de geldkraan dichtdraaien. Bovendien zijn de rentekosten bij kort krediet hoger.

Toekomstige ontwikkelingen

De kredietverlening als instrument van buitenlandse politiek is kort geleden met de introductie van economische sancties tegen Polen door de Westerse overheden opnieuw van stal gehaald. Een dergelijke stap heeft weinig uit te staan met een beoordeling van 's lands vermogen om de schuldverplichtingen na te komen. Integendeel, door de vaak in CMEA landen toegepaste import-geleide-groei strategie, en daardoor de verhoogde importgevoeligheid van het productieapparaat zal het dichtdraaien van de geldkraan tot produktiedaling leiden (en de neerwaartse spiraal versterken). De kredietwaardigheid zal alleen maar verder dalen. Als de internationale handelsbanken deze politiek overnemen, snijden zij uiteindelijk zichzelf in de vingers. Een belangrijke bron van inkomsten voor hun verdwijnt en bovendien bestaat de mogelijkheid dat de verplichtingen van uitstaande leningen niet worden nagekomen. Ook in bankkringen wordt erkend dat het

vervolg op pag. 12

**NEDERLANDSE
ACCOUNTANTS
MAATSCHAP**

Accountancy

De Nederlandse Accountants Maatschap is een van de grote nederlandse accountantskantoren, waarin wij medio 1981 samenwerken met 185 registeraccountants.

Onze totale personeelsbezetting is ca. 1200 gespreid over 28 vestigingen in Nederland, 2 in België en 1 in Curaçao.

Wij werken samen met:

- Begheyn & Sneep, belastingadviseurs
- Volder & Co., organisatie-adviseurs
- Touche Ross & Co., internationale accountancy.

Gezamenlijk voeren wij een omvangrijke en zeer gevarieerde controle- en adviespraktijk, waarin voor geïnteresseerde jonge academici ruime mogelijkheden tot plaatsing aanwezig zijn.

Kantoor Amsterdam,
Jan van Goyenkade 11, telefoon 020-733012
Algemeen Secretariaat, Hofplein 19, Rotterdam,
telefoon 010-110455.

De Sovjet-Unie

Problemen in de landbouw in verleden, heden en ...toekomst.

In 1929 werd in de Sovjet-Unie na een periode van een stagnerende groei in de landbouwproductie - welke voornamelijk het gevolg was van de prioriteit die door de staat aan de ontwikkeling van de zware industrie werd verleend - het huidige systeem van collectieve landbouw geïntroduceerd. De kenmerken ervan zijn dat alle produktiemiddelen - arbeid, land, machines, voorraden, vee en boerderijen - gesocialiseerd zijn en in enorme collectieve boerderijen van enkele tot zelfs tienduizenden hectaren groot zijn ondergebracht, met als voornaamste doelstelling de produktie van graan. Daarnaast om aan de wens van de boeren naar het behoud van zelfstandigheid enigszins tegemoet te komen, kunnen de boeren van een collectief ieder afzonderlijk de beschikking krijgen over een klein stukje privégrond van $\pm \frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{2}$ hectare (dat overigens eigendom blijft van de collectieve boerderij) om daarmee in hun eigen levensbehoeften te voorzien. De collectieve boerderijen zijn verplicht om van elk produkt een bepaald quotum tegen van te voren vastgestelde (lage)prijzen aan de staat te leveren. Het na de quotering nog overgebleven deel (over het algemeen niet groot) kan op de colchozenmarkt worden verhandeld, waar vrije en daardoor hogere prijsvorming plaats vindt en waar ook de eventuele overproduktie van de stukjes privégrond wordt verkocht.

Doelstellingen van collectieve landbouw

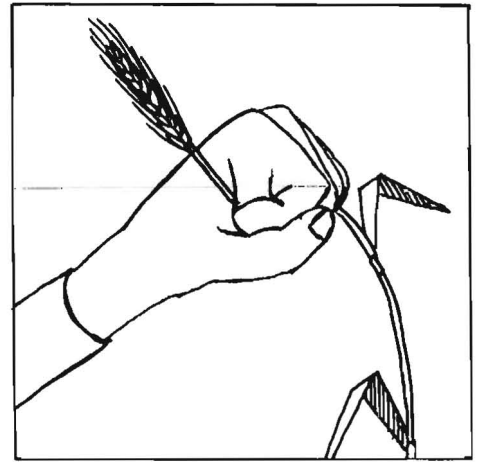
De voornaamste doelstelling van de collectivisatie was het verwezenlijken van een hogere arbeids- en grondproductiviteit door middel van mechanisatie en betere organisatiemethoden, zodat een grotere produktie behaald kon worden. Deze was enerzijds nodig om de groeiende stadsbevolking te voeden en anderzijds om het netto surplus in de landbouw te vergroten om zodoende de middelen te verkrijgen die nodig waren voor de opbouw van de industrie. Het landbouw-surplus kan worden omschreven als dat deel van de bruto landbouwproductie dat noch nodig is als input voor de produktie van het volgende seizoen noch als voedsel voor de boerenbevolking zelf. Dit surplus dient als voedsel voor de stedelingen en arbeiders in de industrie, als input voor de industrie en om deviezen te verkrijgen door middel van export.

Ideologisch gezien zou de collectivisatie ook als voordeel hebben dat de uitbuiting op het platteland zou worden opgeheven.

Realisatie in de praktijk

In de praktijk bleken de doelstellingen niet realiseerbaar en vond er zelfs een tegengestelde ontwikkeling plaats. Voor wat betreft het netto agrarisch surplus gedurende het eerste vijfjarenplan zie tabel 1.

Uit de tabel blijkt duidelijk dat er van een netto agrarisch surplus nauwelijks of geen sprake was (regel 6) en dat het eigenlijke doel - het verschaffen van middelen ter industrialisatie - al helemaal niet gerealiseerd werd (regel 7). In feite vond er een netto overdracht vanuit de industriële sector naar de agrarische sector plaats (regel 3). Dit negatieve surplus was voornamelijk een gevolg van de drastische vermindering van de landbouwproductie gedurende de eerste jaren na de collectivisatie. De jaren erna tot 1953 vertoonde de produktie slechts een geringe groei, die de bevolkingsgroei niet kon bijhouden, hetgeen op zich al een absolute daling van de consumptie betekende. De consumptie van zowel de boer als de arbeider werd echter nog meer beperkt om op die ma-

nier toch de nodige middelen voor de industrialisatie te vergaren. Van opheffing van uitbuiting was dus ook geen sprake. Na 1953 trad er wel een behoorlijke verbetering in de produktie op maar toch was in 1979 de consumptie van vlees, groente en fruit nog aanzienlijk beneden de norm en is er de laatste jaren weer een stagnatie merkbaar.

Oorzaken van de slechte resultaten

De belangrijkste reden voor de stagnerende landbouwproductie is de geringe efficiëntie waarmee de grootschalige centraal geleide collectieve landbouw wordt geconfronteerd. Hierbij spelen negatieve schaafeffecten, motivatie- en planningsproblemen een belangrijke rol met als hoofdoorzaak de bureaucratische orde, die gekenmerkt wordt door het geven van richtlijnen en instructies van bovenaf. De konsekwenties hiervan zijn o.a.:

1. Een beperking van initiatieven aan de basis met directe gevolgen voor de produktie. De agrarische sector met zijn afhankelijkheid van het weer en grote verschillen in grondstructuur vraagt namelijk om snelle beslissingen die vaak verschillend per veld c.q. gewas waarbij direkt tot handelen moet worden overgegaan. Lokale initiatieven zijn dus onontbeerlijk. Het niet kunnen ontplooiën van initiatieven en de beperkte invloed op de centrale besluitvorming heeft tevens tot gevolg dat de motivatie sterk vermindert. We zien dan ook een laag arbeidstempo, slecht onderhoud van machines en andere inproductieve handelingen.

2. Een verstoring en verminking van de informatie naar boven, zodat onjuiste beslissingen worden genomen. Plaatselijke partijfunctionarissen, die aan bepaalde taakstellingen moeten voldoen, zullen geneigd zijn de zaak beter voor te stellen dan zij in werkelijkheid is, bijvoorbeeld door de rapportage van te hoge produktiecijfers of het verzwijgen van relevante informatie. De boeren zelf ontbreekt het over het algemeen aan de politieke kanalen om hun belangen onder de aandacht te brengen. Het gevolg is dat er regelmatig sprake is van nutteloze produktieprogramma's. Als voorbeeld kan worden genoemd de ontwikkeling van machines welke in de praktijk onbruikbaar zijn.

3. Een grotere administratieve rompslomp, hetgeen tijd, arbeidskrachten en een hogere scholingsgraad vergt.

Een ander probleem vormt het feit dat alle arbeidskrachten in het produktieproces dienen te worden opgenomen, omdat werkloosheid niet wordt geaccepteerd. Het gevolg is een lagere arbeidsproductiviteit.

TABEL 1

Agrarisch surplus in 1928-'32 in prijzen van 1928 (in miljarden roebels)

	1928	1929	1930	1931	1932
1. verhandelde agrarische output	3.2	3.5	4.0	4.2	3.2
2. industriële leveringen aan de landbouw	4.0	4.8	5.3	5.2	4.8
3. agrarisch export surplus (1-2)	-0.8	-1.3	-1.3	-1.0	-1.6
4. industriële produktiegoederen aan de landbouw	0.6	0.7	0.9	1.4	1.4
5. agrarische goederen geïnvesteerd in de landbouw	1.2	0.1	0.2	0.3	0.3
6. netto agrarisch surplus (3+4+5)	1.0	-0.5	-0.2	0.7	0.1
7. netto agrarisch industrialisatie surplus (6-5 = 3+4)	-0.2	-0.6	-0.4	0.4	-0.2

Bron: Ellman, The Economic Journal van 1975; pag. 853

vervolg op pag. 12, 3e kolom

Bilaterale handel en de Comecon

Het grootste probleem waar de landen van de Comecon mee te kampen hebben, is de omstandigheid dat 90 % van hun onderlinge transacties bilateraal verloopt. Bilateralisme kenmerkt zich door het feit dat de goederenrekening met elk land waarmee handel gedreven wordt in evenwicht is.

Bilaterale handel leidt tot inefficiëntie omdat het land met het grootste exportpotentieel goederen moet accepteren die het eigenlijk niet nodig heeft, of omdat het handelsvolume beperkt blijft tot de omvang van het exportpotentieel van het land met het kleinste exportpotentieel.

Dit artikel beoogt een antwoord te geven op de vragen hoe bilaterale handel kan ontstaan en hoe het mogelijk is dat dit na ruim 30 jaar bestaan van de Comecon altijd nog voortduurt.

Bilaterale handel

Bij het opstellen van het economisch plan in staatsocialistische landen wordt gebruikt gemaakt van materiaalbalansen waarop enerzijds de gewenste producten en anderzijds de daarvoor benodigde grondstoffen worden vermeld.

In principe worden alleen dan goederen geïmporteerd wanneer blijkt dat productie in eigen land niet mogelijk is. Import betekent dat een deel van het productieapparaat aangewend moet worden voor de productie van exportgoederen teneinde financiering van de noodzakelijke importen mogelijk te maken.

Prijzen worden in staatsocialistische landen centraal en op administratieve wijze vastgelegd en fungeren slechts als aggregatiemiddel. Prijzen geven dan ook geen uitdrukking aan economische schaarsteverhoudingen en zijn dus niet relevant voor allocatieve doeleinden.

De voornaamste verklaring voor bilaterale handel ligt dan ook in het orthodoxe planmodel. Handel ontstaat niet door prijsverschillen, maar door aanwijzingen van het planbureau.

Bij multilaterale handel worden omvang en samenstelling van de handel voor het grootste deel bepaald door de relatieve prijzen.

Wisselkoersen

Het probleem van de bilaterale handel wordt nog verder vergroot door de afwezigheid van een internationaal monetair stelsel. De nationale valuta's zijn al zo'n 30 jaar inconvertibel en spelen in de internationale handel dan ook geen enkele rol. De bij de onderlinge handel gehanteerde prijzen zijn prijzen die door ingewikkelde koppelmecanismen gereleteerd zijn aan in het westen geldende prijzen.

Hoe één en ander nu werkt wordt wellicht duidelijk aan de hand van het volgende. Als bijvoorbeeld de D.D.R. autobussen nodig heeft die in Hongarije gemaakt worden, kunnen deze alleen geleverd worden als Hongarije voor een zelfde waarde aan producten uit de D.D.R. importeert. Over deze waarde wordt langdurig onderhandeld, waarbij gebruik gemaakt wordt van in het westen geldende prijzen voor vergelijkbare producten.

Omdat de waarde van de transacties op een zeer arbitraire wijze wordt bepaald, vindt multilaterale verrekening van vorderingen en schulden al-

leen dan plaats wanneer elk der betrokken partijen overtuigd zijn van de equivalentie van de te verrekenen saldi. Het kan immers best zijn dat Hongarije in onderhandelingen met een ander land een andere 'prijs' weet te bedingen voor haar autobussen.

Internationale handel tussen staatsocialistische landen ontstaat door opdrachten van de planbureaus en niet door comparatieve kostenverschillen, waardoor internationale specialisatie nauwelijks plaatsvindt. De handel verloopt voor het allergrootste deel bilateraal. Multilaterale handel wordt verder zeer ernstig bemoeilijkt door de inconvertibiliteit van de nationale valuta's. De buitenlandse sector vormt de sluitpost in het nationale economische plan waardoor de productiestructuur op de import gericht is.

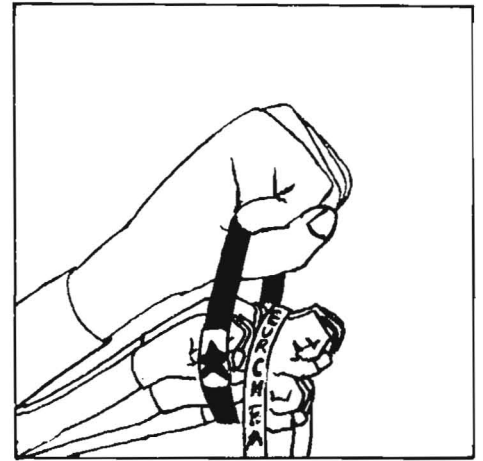
Door dit alles worden in de landen van de Comecon aanwezige resources niet optimaal benut. Voordelen verbonden aan massaproductie en internationale specialisatie worden onvoldoende uitgebuit.

Hervormingspogingen

Men heeft getracht om tot een eigen prijssysteem te komen, waarbij de gehanteerde prijzen een soort gemiddelde zouden moeten zijn van de produktiekosten in de verschillende landen. Hierbij deed zich een aantal problemen voor.

Allereerst moesten nauwkeurige berekeningen gemaakt worden van de produktiekosten van alle goederen in alle landen, de gevonden waarden moesten in een valuta uitgedrukt worden en tenslotte moest ook nog op de één of andere manier een soort gemiddelde bepaald worden.

Een in het leven geroepen commissie bracht in 1965 rapport uit. Men had 4 modellen geconstrueerd met maar liefst 48 varianten. Men werd het niet eens, ook al niet omdat een aantal landen van mening waren dat het prijssysteem niet los gezien kan worden van het gehele economische stelsel. Omdat in de Comecon de voordelen die verbonden zijn aan internationale specialisatie ook wel ingezien werden, werd in 1963 besloten de internationale arbeidsverdeling maar te gaan plannen. Op basis van adviezen van de Comecon-organen werden tussen de lidstaten overeenkomsten gesloten met betrekking tot de verdeling van de productie voor een groot aantal producten. Dit

staat bekend onder de naam van 'Grondbeginselen van de Socialistische Internationale Arbeidsverdeling'.

Het 'Complexe Programma'

In 1969 werd een aantal werkgroepen opgericht om de belangrijkste problemen in de internationale economische betrekkingen tussen de Comecon landen te bestuderen. De aanbevelingen van deze werkgroepen hebben geresulteerd in de aanvaarding van het zogenaamde 'Complexe programma voor de vergroting en verbreding van de samenwerking en de ontwikkeling van de socialistische economische integratie van de Comecon-lidstaten'. Het gaat hier echter niet om integratie van de 'markt', zoals bij de E.G. het geval is, maar om integratie van de productie.

Eén van de belangrijkste aspecten van de 'Complexe programma' wordt gevormd door de doelgerichte projecten. Dit zijn projecten waaraan meestal alle lidstaten deelnemen. Deze projecten hebben betrekking op de gehele ontwikkeling van een productielijn, van onderzoek tot uiteindelijke productie. De meeste van deze projecten hebben betrekking op de energievoorziening en zijn meestal gelocaliseerd in de Sovjet Unie.

De deelnemende landen leveren voor de projecten bepaalde kapitaalgoederen, arbeidskracht of technologie, en in ruil hiervoor krijgen ze in de toekomst grondstoffen van de Sovjet Unie voor lage prijzen.

Conclusies

De Comecon heeft in de zeventiger jaren geen onaanzienlijke successen geboekt, steeds weer worden nieuwe instrumenten aangedragen om de Comecon-economie te versterken. De werking van deze instrumenten blijft echter beperkt omdat de wezenlijke problemen niet opgelost worden. Steeds weer stuiten ook deze nieuwe instrumenten op de problematiek van de bilaterale handel en de inconvertibiliteit van de valuta's. Naar mijn mening komt dit doordat men de oplossingen steeds binnen het systeem zoekt.

De problemen van de bilaterale handel en de inconvertibiliteit van de valuta's kunnen niet opgelost worden zonder de gehele economische structuur te hervormen, daar zij slechts de exponenten van het economisch systeem zijn.

Frits Moolhuizen

Het zit erin, maar het moet eruit

De energiecrisis in de Sovjet-Unie

In het Westen wordt algemeen verwacht dat de energievoorziening in de USSR en met name de olie- en steenkoolwinning in de jaren tachtig zal afnemen. Dit wordt bevestigd door het officiële elfde Vijfjarenplan (1981-1985). Dit plan geeft aan dat de produktie van olie en steenkool in de onderhavige periode slechts licht zal stijgen, maar de produktie van aardgas zal toenemen. Deze stagnerende energievoorziening zal een remmend effect hebben op de groei van de Sovjet-economie, omdat energie een belangrijke input voor de industrie is en een belangrijke bron van deviezen. In dit artikel wordt de achtergrond van deze energieproblemen belicht. Hierbij zullen wij alleen ingaan op energie in de vorm van olie, steenkool en gas.

Olie, aardgas en kolen

Ten aanzien van de energiesituatie in de Sovjetunie is er sinds de afgelopen vijftien jaar van twee belangrijke ontwikkelingen sprake. In de eerste plaats is de samenstelling van het totaal aan geproduceerde energie sterk veranderd. Olie en aardgas tezamen hebben steenkool als belangrijkste energiedrager verdrongen. In de tweede plaats is de ligging van de winning van de belangrijkste energiedragers veranderd: de olie- en gasproduktie, oorspronkelijk in het Europese gedeelte van de Sovjetunie geconcentreerd, is thans voor een belangrijk gedeelte gelokaliseerd in West-Siberië. In 1970 leverde dit gebied ongeveer 11% van de olie- en 5% van de gasproduktie, nu is dit respectievelijk ongeveer 25% en 36%. Deze stijgende tendens zal in de naaste toekomst doorzetten. Ook wat betreft de winning van steenkool is er een produktieverplaatsing naar het oosten waar te nemen. In de toekomst zullen de velden van Ekibastoez (in Kazachstan), Kansk Atsjinsk (in West-Siberië) en Zuid-Jakoetsk (in Oost-Siberië) belangrijk worden.

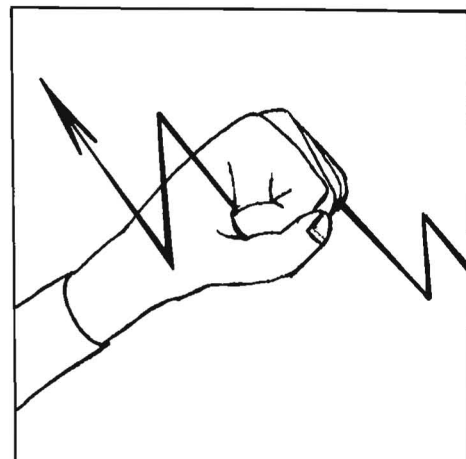
Op het ogenblik is de Sovjetunie, na de Verenigde Staten, 's werelds grootste aardgasproducent. Binnen haar grenzen liggen bovendien de grootste reserves ($\pm 35\%$ van het totaal). Deze werden in 1978 geschat op 29.000 miljard m^3 . (Ter vergelijking: de aardgasbel van Slochteren zou volgens de oorspronkelijke schattingen een inhoud hebben van ± 2200 miljard m^3).

In West-Siberië zijn in de jaren '60 een aantal reusachtige gasvelden ontdekt, die ook bekend staan als de velden van de regio Tjoemen. De exploitatie van deze velden begint nu pas op gang te komen. Men mag verwachten dat in de komende jaren de velden in de Oekraïne, de Wolga-Oeral (met uitzondering van Orenburg) en de Noord-Kaukasus uitgeput zullen raken, terwijl naast de reusachtige velden in West-Siberië ook velden in Oost-Siberië (het veld bij de Viljoerivier in Jakoetsk) en in het Verre Oosten geëxploiteerd zullen worden.

Transport

De afgelegenheid van de nieuwe velden brengt echter geweldige problemen met zich. De velden strekken zich uit over een gordel van 1600 km. Het binnenlandse verbruik vindt voor het grootste gedeelte in het Europese gedeelte van de Sovjetunie plaats, waar drie vierde van de totale bevolking woont. Hoewel de directe winningskosten van het gas in Tjoemen veel lager zijn dan de winningskosten van de andere velden, nemen de transportkosten een veel belangrijker plaats in.

Het oorspronkelijke gevonden gas werd hoofdzakelijk dicht bij de plaats van winning verbruikt. In de jaren vijftig werd begonnen met het aanleggen van een pijpleidingennet, dat sindsdien een grote omvang heeft gekregen. De aanleg van de pijpleidingen in Siberië leidde tot een scala van

technische en ecologische problemen. Zo moeten de pijpen aangelegd worden in uitgestrekte nauwelijks bewoonde gebieden (vanaf enige meters van de oppervlakte is de bodem bevroren). De leidingen konden of een stukje boven de grond, of op de grond, of ondergronds aangelegd worden. Dit heeft consequenties voor de constructie en het onderhoud, alsmede voor het milieu. Momenteel gaat de voorkeur uit naar ondergrondse leidingen. Dit betekent echter dat het gas permanent gekoeld moet worden tot temperaturen beneden het nulpunt, zodat geen lokale verwarming van de permafrost plaatsvindt met alle milieuschadelijke gevolgen van dien. (Een gunstige bijkomstigheid is dat het koelen van gas de capaciteit van de leidingen vergroot.) Dit koelen van het gas vereist echter aanzienlijke investeringen in apparatuur. Bovendien is de produktiecapaciteit in de Sovjetunie voor buizen met deze doorsnede niet toereikend. De meeste buizen worden dan ook geïmporteerd uit Japan, de Bondsrepubliek, Italië, Frankrijk, Roemenië en Tsjecho-Slowakije.

Planningsproblemen

De manier waarop de planning uitgevoerd wordt, laat vaak te wensen over. Dit heeft zijn consequenties voor de aardgas- en oliewinning. Arbeiders van boorploegen hebben soms een tijd lang niets te doen. Nadat zij een bron aangeboord hebben, kan het soms dagen duren voor de boorapparatuur op een andere plaats is geïnstalleerd. Tegelijkertijd kan het voorkomen dat een reeds geïnstalleerde boortoren ongebruikt staat, voordat de boorploeg arriveert. Dit is duidelijk een organisatieprobleem.

Ook doet zich in West-Siberië het probleem voor dat in de gehele Sovjetvolkshuishouding een rol speelt: het ontbreken van organisatie van de reparatie. Veel beschadigde of versleten apparatuur moet over lange afstanden naar andere gebieden worden gezonden om daar gerepareerd te worden. Dit gaat met groot verlies gepaard. Veel ministeries die betrokken zijn bij de openlegging van West-Siberië worden daardoor gedwongen om zelf fabrieken neer te zetten die machineonderdelen vervaardigen, hoewel dat niet hun taak is. Gemeld wordt dat ongeveer 30% van de arbeiders werkzaam is bij het herstel en de vervanging van onderdelen.

Deze problemen kunnen worden verlicht door de buizen en onderdelen in het Westen te kopen. Dat is voor beide kanten voordelig. De orders uit de Sovjetunie zijn in het Westen zeer welkom, getuigt bijvoorbeeld op het feit dat de staalindustrie in

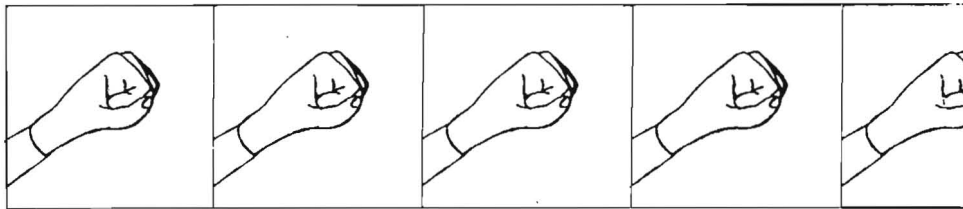
Aanleg van de pijpleidingen van West-Siberië naar Almetjevsk (aan de Wolga), 1973

vervolg: *Het zit erin, maar het moet eruit*

het Westen de ernstigste crisis uit zijn geschiedenis doormaakt. Op deze manier wordt zowel het tekort aan investeringsgoederen (in dit geval buizen en apparatuur) in de Sovjetunie als het tekort aan werkgelegenheid, alsmede overcapaciteit in het Westen verminderd.

Aardgasleveranties aan het Westen

Eén ding is duidelijk: de Sovjetunie is in het bezit van de grootste tot nu toe gevonden aardgasreserves in de wereld en wil deze optimaal benutten. Export levert deviezen op, die gebruikt kunnen worden om technologisch geavanceerde apparatuur en voedingsmiddelen te importeren. Een andere manier is om het gas rechtstreeks te ruilen voor goederen, technologie enz. Reeds eerder zijn met vijf Westeuropese landen contracten gesloten. De huidige onderhandelingen zijn dus in principe niet iets nieuws. Het verschil zit in de grote omvang van de contracten waarop ze betrekking hebben. Bij deze onderhandelingen gaat het om de aanleg van een dubbele pijpleiding (twee buizen met een diameter van 1420 mm) die een druk van 75 atmosfeer kunnen weerstaan. De terugbetaling zal gebeuren door gasleveringen.

vervolg van pag. 7 *Keiharde wereld van de harde valuta*

vermogen om aan de kredietverplichtingen te voldoen er niet groter op wordt bij stopzetting van de kredietverlening.

Bij de herstructureringsbesprekingen van de Poolse schuld worden de internationale handelsbanken (maar liefst 500) bovendien geconfronteerd met een coördinatieprobleem: individuele opzegging van het vertrouwen, en de daaruit voortvloeiende directe opeisbaarheid van de hele schuld blijft mogelijk. Echter met een 'in gebreke stelling' of een moratorium in het vooruitzicht verkiezen de banken tot nu toe voor een afwachtende houding.

Sovjet-Unie

De hypothese dat de Sovjet-Unie (of eventueel andere welvarende CMEA landen) in nood te hulp schieten, de zgn. paraplutheorie, is volgens sommigen achterhaald. Voornamelijk op grond van de omvang van de kredietverlening aan de CMEA landen, en vanwege de krampachtige pogingen van de welvarende CMEA landen om de betalingsbalans met de zwakke CMEA landen in evenwicht te houden. Dit laatste geldt niet voor de Sovjet Unie, die hoogstwaarschijnlijk ook, naast het toelaten van tekorten, de 300 miljoen US\$ heeft geleverd die Polen nodig had voor de bekrachtiging van de herstructureringsovereenkomst met de handelsbanken over 1981.

Naast het feit dat de Sovjet Unie als supermogendheid gebaat is bij het behoud van invloedssfeer, en zij zonnig de satelliet staten met subsidies op de been zal houden, is zij economisch gezien aanzienlijk in het voordeel bij kredietverlening. De Sovjet Unie heeft (t.o.v.) haar eigen economie) een uitermate kleine buitenlandse handelssector én is rijk aan grondstoffen en energie (itt. alle andere Europese CMEA landen, behalve

Er zal een contract met een looptijd van 20 - 22 jaar worden gesloten. De gasleveranties zullen over een termijn van 8 à 10 jaar voldoende zijn om de lening plus de rente terug te betalen. Het restant van de gasleveranties dient dan in harde valuta te worden betaald. Nederland, dat ook bij de onderhandelingen betrokken is geweest, schijnt zich nu teruggetrokken te hebben. Redenen zijn vermoedelijk het feit dat er slechts weinig compensatie anders naar Nederland zou komen, en het feit dat de aardgasconsumptie in Nederland daalt.

conclusie

De stagnatie in de groei van de energieproductie in de Sovjetunie ligt in de olie- en steenkoolwinning. Reserves aan aardgas zijn er genoeg. Echter, deze reserves liggen ver verwijderd van de gebruikers. Dat betekent dat er een efficiënt transportsysteem moet komen. Mede gezien het belang van de aardgassector als leverancier van deviezen is het voor de Sovjetunie voor de hand liggend het Westen bij de winning te betrekken.

Erik Dirksen

Polen). Een grote olie- en gasvoorraad heeft in de praktijk bewezen de bereidheid van handelsbanken tot kredietverlening aanzienlijk te vergroten (OPEC!). De Sovjet Unie exporteert naar de geïndustrialiseerde wereld vooral grondstoffen en naar de ontwikkelingslanden vooral machines en wapens. Uit de geïndustrialiseerde landen worden vooral machines, technisch geavanceerde apparatuur en transportmiddelen geïmporteerd. Het import- en exportpatroon van de overige CMEA landen is veel evenwichtiger; zij beschikken nauwelijks over internationale deviezen en de wapenexporten zijn verwaarloosbaar. Het beroep dat de Sovjet Unie doet op de internationale kapitaalmarkt is, beoordeeld naar het vermogen om harde valuta inkomsten te verdienen gering en lijkt onderhevig aan sterke fluctuaties.

Het vermoeden bestaat dat het beroep in de nabije toekomst nog minder wordt. Voor de overige CMEA landen is de kredietverlening juist van levensbelang.

Conclusies

De crisis in Polen komt in de gepresenteerde getallen duidelijk tot uitdrukking. De internationale handelsbanken zullen weliswaar niet zonder meer het vertrouwen opzeggen omdat ze op de lange termijn eventueel aan het kortste eind trekken. De crisis heeft belangrijke consequenties voor de harde-valuta-kredietverlening aan alle CMEA landen, ook aan bv. Tsjecho-Slowakije die op grond van het gepresenteerde cijfers helemaal niet zo slecht uit de bus komt. Gezien de bijzondere positie van de Sovjet Unie en haar grote economische reserves lijkt een sterkere binding en economische afhankelijkheid van de overige CMEA landen met de Sovjet Unie een logisch perspectief.

Wouter Zant

vervolg van pag. 9: *Problemen in de landbouw*

Naast de bovengenoemde institutionele problemen vormen de ongunstige klimatologische omstandigheden een externe factor, die mede verantwoordelijk is voor de teleurstellende resultaten. Slechts een klein gedeelte van de Sovjet-Unie bezit namelijk een juiste combinatie van goede grond, voldoende neerslag en een juiste temperatuur.

Vooral de regenval is in het overgrote deel van het land onvoldoende, zodat in vele gebieden kostbare irrigatiesystemen moeten worden aangelegd. Bovendien blijken per jaar grote fluctuaties in het weer op te treden, vooral in hoeveelheid neerslag en gemiddelde temperatuur. Hier doen verschillende oogsten van jaar tot jaar.

Recente ontwikkelingen

Ter bestrijding van de stagnerende landbouw zijn momenteel twee elkaar min of meer tegengestelde ontwikkelingen waarneembaar.

De eerste ontwikkeling is de introductie en snelle uitbreiding van de bio-industrie, met goede resultaten. Dit succes is niet zo verwonderlijk, daar deze vorm van landbouw of eigenlijk veeveelt veel beter aansluit bij het door de Sovjet-Unie gehanteerde systeem van planning. Net als in de industrie is de productie technisch afhankelijk van de juiste hoeveelheden input, terwijl toezicht over het personeel relatief eenvoudig is.

De tweede ontwikkeling is de stimulering van de landbouw op de stukjes privégrond. Deze zogenoemde 'personal auxiliary farming' is nog steeds van groot belang voor de Sovjet-Unie. In de periode 1971 - 1975 was 28% van de bruto landbouwproductie afkomstig uit deze privésector; in 1979 was dit 26,5%. De afzonderlijke producten geven een nog duidelijker beeld te zien. Gedurende de jaren 1979 - 1980 produceerde zij $\pm$ 60% van de aardappelen, $\pm$ 30% van het vlees, de melk, eieren en groente en 40% tot 60% van het fruit. Dit belang is volgens de sovjets niet in strijd met het socialistische systeem en maakt er zelfs een geïntegreerd onderdeel van uit. De productie van de privésector is namelijk voor het grootste deel gericht op de persoonlijke behoeftenbevrediging waardoor de bevolking zichzelf en daarmee de arbeid voor de collectieve bedrijven reproduceert. Bovendien is de privélandbouw alleen maar mogelijk dankzij de collectieve bedrijven. Deze laatsten verschaffen namelijk de grond, gas, water, electriciteit, vee, veevoer en werktuigen, maken transport mogelijk en assisteren bij de verkoop en andere werkzaamheden. Om nu de productie op de stukjes privégrond beter in de hand te kunnen houden, wordt ernaar gestreefd om de 'personal auxiliary farming' op vrijwillige contractuele basis met de collectieve boerderijen te laten verrichten. Hierbij verplichten de laatsten zich om de privésector naast de eerder genoemde middelen ook kredieten te verschaffen, terwijl de privé-bedrijfsjes zich verplichten om tegen vooraf overeengekomen prijzen een contractueel vastgesteld percentage van de output aan de collectieve bedrijven te leveren. Als voordelen worden gezien: een betere motivatie, een grotere produktiviteit per are, een groter en kwalitatief betere productie, een indirecte socialisering van de privésector en de mogelijkheid voor de collectieve bedrijven om zich te blijven concentreren op de productie van graan. Toch moet deze ontwikkeling als een tijdelijke oplossing worden beschouwd. Op de lange termijn zal de collectieve landbouw de totale landbouwproductie ter hand moeten nemen.

Rem Neefjes

Arbeidsmarktproblemen

De staatsocialistische landen zijn zeer succesvol geweest in het bestrijden van de werkloosheid. Was er vlak na de Tweede Wereldoorlog in de meeste Oosteuropese landen sprake van een grote 'open' werkloosheid, tegen het eind van de jaren vijftig was er al geen sprake meer van werkloosheid en begon zich in alle landen juist een tekort aan arbeidskrachten af te tekenen. Op grond hiervan zou men mogen verwachten, dat zou worden overgeschakeld van een relatief arbeids-intensieve, naar een relatief kapitaalintensieve groeistrategie. In een relatief kapitaalintensieve groeistrategie wordt meer nadruk gelegd op een stijging van de arbeidsproductiviteit, waardoor de produktie van de reeds ingeschakelde arbeidskrachten stijgt. In dit artikel zullen wij kort de arbeidssituatie in de staatsocialistische landen beschrijven en aangeven waarom deze omschakeling naar een kapitaalintensieve groei in de praktijk zeer moeizaam verloopt.

Volledige werkgelegenheid

In de periode 1950 - 1977 is de werkgelegenheid in de meeste staatsocialistische landen gestaag toegenomen, met name in de jaren vijftig en zestig. De snelle inschakeling van het arbeidspotentieel is voor alles mogelijk gemaakt door de enorme investeringsprogramma's die de staatsocialistische landen in de na-oorlogse jaren hebben doorgevoerd. In 1965 varieerde het aandeel van de bruto investeringen in het geproduceerde netto materiële produkt tussen de 25 en 29 procent. De investeringspolitiek is voornamelijk gericht geweest op een snelle mechanisatie van de primaire activiteiten in de industrie. De investeringsmiddelen zijn gebruikt voor de bouw van moderne, grote bedrijven, die dikwijls getrouwe kopieën zijn van Westerse bedrijven. De hulpactiviteiten in de industrie (het transport binnen het bedrijf, de opslag van goederen, reparaties etc.) zijn daarentegen niet gemechaniseerd. In de Sovjet Unie is ongeveer 50 procent van de industrie-arbeiders bezig met hulpactiviteiten. Deze combinatie van kapitaalintensieve primaire activiteiten en arbeidsintensieve hulpactiviteiten staan bekend als de 'arbeidsintensieve variant van de kapitaalintensieve techniek'.

Door de snelle inschakeling van het arbeidspotentieel in de industrie en de dienstensector heeft de sectorale werkgelegenheidsstructuur in de loop van de tijd een drastische verandering ondergaan. In Hongarije bijvoorbeeld is de bijdrage van de landbouw in de totale werkgelegenheid gedaald van ongeveer 50 procent in 1950 naar 22 procent in 1977; daarentegen steeg de bijdrage van de industrie in dezelfde periode van 25 naar 43 procent en die van de dienstensector van 25 naar 35 procent.

Aanbod van arbeid

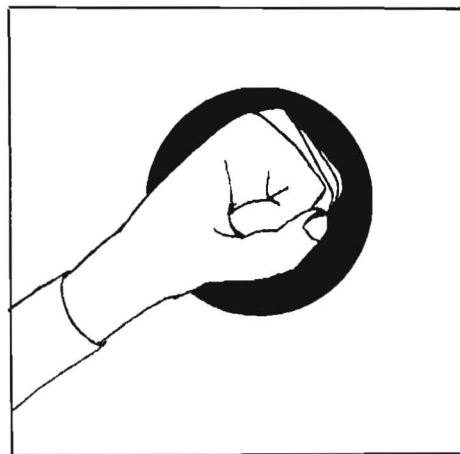
Werd de groei van de werkgelegenheid in de eerste na-oorlogse jaren nog begrensd door de

vraag naar arbeid, vanaf de tweede helft van de jaren vijftig was het vooral het geringe arbeidsaanbod dat de toename van de werkgelegenheid beperkte. Het aanbod van arbeid in de industrie en de dienstensector wordt door drie factoren bepaald: de leeftijdsopbouw van de bevolking, veranderingen in de participatiegraad en veranderingen in de nationale produktiestructuur. In tabel 1 laten we de toename van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie en dienstensector zien. Tevens geven we aan welk deel hiervan afkomstig is uit de groei van de potentiële beroepsbevolking (alle personen in de beroeps geschikte leeftijd), de stijging van de participatiegraad (de verhouding tussen het daadwerkelijk ingeschakelde deel van de potentiële beroepsbevolking en de gehele potentiële beroepsbevolking) en de uitstoot van arbeidskrachten uit de landbouw.

In alle staatsocialistische landen is de werkgelegenheid na de Tweede Wereldoorlog veel sneller gestegen dan de potentiële beroepsbevolking. Dat wordt voornamelijk veroorzaakt door een snelle stijging van de participatiegraad van vrouwen in de industrie en de dienstensector. Niet minder dan 80 procent van de vrouwelijke beroeps geschikte bevolking (leeftijd 15 tot 60 jaar) werkt. Hierdoor steeg bijvoorbeeld het aandeel van vrouwen in de beroepsbevolking in de Sovjet-Unie van 39 procent in 1940 tot 51 procent in 1975.

Interne reserves in de industrie

De schaarbeweging, aan de ene kant een aanhoudend grote vraag naar arbeid en aan de andere kant een vertraging in de groei van het arbeidsaanbod doordat de bevolking nauwelijks meer groeide, de participatiegraad van vrouwen zijn plafond had bereikt en de uitstoot van arbeid uit de landbouw afnam, maakte dat het tekort aan arbeid in de jaren zeventig nijpend werd. Dat bete-

kende dat de stijging van de arbeidsproductiviteit de belangrijkste groeifactor in de jaren zeventig moest zijn. De stijging van de arbeidsproductiviteit in de industrie en de dienstensector was des te urgenter, omdat deze sectoren ook nog de arbeidskrachten moesten leveren voor de expansie van die sectoren die nog onderontwikkeld waren, zoals de exploratie van natuurlijke hulpbronnen. In principe is die verhoging van de arbeidsproductiviteit in de industrie mogelijk, omdat de industrie grote interne reserves aan arbeid kent.

Deze worden grotendeels door het economisch systeem in de hand gewerkt. De enorme investeringsprogramma's hebben in de staatsocialistische landen vaak tot spanningen geleid. Vaak gehoorde klachten zijn storingen in het productieproces, herhaaldelijk wijzigen van de plannen, te late leveranties etc. Uit schattingen voor de DDR blijkt dat door dergelijke 'oneffenheden' in het productieproces de bouw en de industrie meer dan 10 procent van de arbeidstijd wordt verloren. De onderneming die vaak wordt geconfronteerd met fricties in het productieproces door een tekort aan arbeid, zal een neiging hebben daarvan een 'buffervoorraad' aan te leggen. De paradoxale situatie doet zich dan echter voor dat naarmate het macro-tekort aan arbeid groter is, de noodzaak voor het aanleggen van zo'n buffervoorraad groter wordt en daarmee de verborgen werkloosheid stijgt. Het tekort aan arbeid vereist dus een efficiënt gebruik van arbeid maar verhindert dit tegelijkertijd.

Arbeidsmarktpolitiek

Een arbeidsmarktpolitiek die erop is gericht de interne arbeidsreserves van de bedrijven te mobiliseren, kan in principe over drie instrumenten beschikken, namelijk het mechaniseren van de hulpactiviteiten, het vergroten van de arbeidsmotivatie en het verbeteren van het economisch systeem door decentralisatie van de besluitvorming.

Pogingen om de arbeidsproductiviteit te vergroten door arbeidsvervangende investeringen in de hulpactiviteiten, hebben in de staatsocialistische landen een beperkt resultaat opgeleverd. Slechts een kleine gedeelte van de investeringen kon hiervoor worden gebruikt omdat het leeuwendeel van de investeringen moest worden gericht op het veilig stellen van de grondstoffen- en energievoorziening en het opbouwen van de exportsector. Bovendien bestond er, voorzover investeringsmiddelen aan de bedrijven werden toegekend, binnen de bedrijven een tendens deze te gebruiken voor nieuwbouw.

Tabel 1: Bronnen van de toename van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie en dienstensector, 1950-1977 (x miljoen)

	Totale toename	Toename potentiële beroepsbevolking	Toename participatiegraad	Uitstoot landbouw
DDR	0,3	-1,7	1,0	1,0
Hongarije	2,0	0,8	0,2	1,0
Polen	7,0	5,9	0,5	0,6
Sovjet-Unie	55,9	38,8	10,5	6,6

Bron: R. Knaack, 'Werkgelegenheidspolitiek in staatsocialistische landen', in SMO-boek 'Oost-Europese economie', 1982.

DIJKER EN DOORNBOS BIEDT EEN BOEIENDE TOEKOMST AAN DE EC. DRS. DIE ZICH INTERESSEERT VOOR DE ACCOUNTANCY

Taakomschrijving: In de aanvangsfase wordt u ingezet in de controlepraktijk. Daarbij wordt rekening gehouden met uw postdoctorale studie accountancy. Zo ontwikkelt u zich snel en

efficiënt tot registeraccountant. Als een dergelijke toekomst u aantrekt, dan verzoeken wij u contact met ons op te nemen over de mogelijkheden voor een

BEDRIJFSECONOOM

(diverse vestigingen)

Vereisten: geheel of vrijwel geheel voltooide studie (bedrijfs) economie aan een van de Nederlandse hogescholen of universiteiten. Bereidheid om de postdoctorale studie accountancy te volgen. (Voor het volgen van die studie biedt onze maatschap ruime faciliteiten.)

Arbeidsvoorwaarden: Salariering overeenkomstig bestaande schalen; 13de maand; 8% vakantietoelage; vakantieregeling op basis van leeftijd; goede regeling omtrent vergoeding van reis- en studiekosten; collectieve verzekeringen; pensioenfonds.

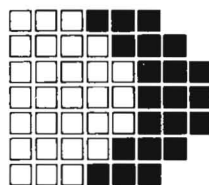
Carrière: Wij gaan er net als u vanuit dat u uw postdoctorale studie accountancy met goed gevolg afsluit. Dan bent u officieel registeraccountant. Afhankelijk van uw ontwikkeling binnen de maatschap behoort daarna benoeming tot medewerker of venoot tot de mogelijkheden.

Sollicitatie: U kunt uw sollicitatie of verzoek om nadere inlichtingen richten tot Dijker en Doornbos/accountants t.a.v. de heer F.A. Slikker, Buitenveldertselaan 7, 1082 VA Amsterdam, telefoon: 020-446881.

Profiel van onze organisatie: Dijker en Doornbos/accountants heeft een samenwerkingsverband met belastingadviseurs en organisatieadviseurs. De maatschap telt 24 vestigingen in Nederland, 2 in België en 1 op Curaçao, waarin circa 1.800 mensen werkzaam zijn.

Zij maakt deel uit van de internationale maatschap Binder Dijker Otte & Co. (B.D.O.) met 200 vestigingen over de gehele wereld.

In de maatschap wordt een modern sociaal beleid gevoerd in samenwerking met diverse beleidscommissies en Ondernemingsraad. Een functiewaarderingsysteem en een daarop afgestemd salaris- en beoordelingsstelsel zijn onlangs ingevoerd. Een begin wordt gemaakt met gesystematiseerde carrièreplanning/promotiebeleid. Er is een bedrijfsgeneeskundige dienst aan de maatschap verbonden.

Zie ook: **jobdata**
onder * 30323 #

Dijker en Doornbos/accountants

Alkmaar Amsterdam Arnhem Bergen op Zoom Breda Doetinchem Eindhoven Emmen 's-Gravenhage Groningen Heerlen Helmond Hengelo(O) 's-Hertogenbosch Hilversum Leeuwarden Middelburg Nijmegen Roermond Roosendaal Rotterdam Tilburg Utrecht Zwolle Antwerpen Brussel Willemstad (Curaçao)

Internationaal Binder Dijker Otte & Co.: Amsterdam Brussel Dublin Hamburg Kopenhagen Lissabon Londen Luxemburg Madrid Milaan Oslo Parijs Stockholm Wenen Zürich en in diverse steden in andere werelddelen.

Geen licht zonder schaduw

De 'tweede' economie van de Sovjet Unie

De speurtocht naar het functioneren van de illegale economie in de Sovjet Unie en de andere staatsocialistische landen is een boeiende maar moeizame reis voor sovjetologen. Een afwisselende reis ook, door de verbazingwekkende gebeurtenissen die zich allemaal afspeelen in die officiële economie.

Hoe komen de onderzoekers achter de feiten, achter de verhalen over de illegale praktijken?

De belangrijkste bronnen van informatie zijn kranten en tijdschriften in de Sovjet Unie. Ondanks het feit dat deze bronnen langs de censuur zijn gegaan, bevatten ze volgens de onderzoekers een flinke hoeveelheid gegevens.

Het zijn vaak berichten over processen tegen overtreders van economische wetten. De toon van deze artikelen is vaak moraliserend, wijzend op het slechte karakter van 'profiteurs', maar desondanks vermelden ze ook de feiten over de economische 'misdaden'.

De aldus verkregen informatie wordt vaak getoetst en aangevuld met de gegevens uit de zogenaamde emigrantliteratuur.

Een op dit gebied goed geïnformeerde emigrant is de verbannen russische advocaat Konstatin Simis, die 17 jaar in Moskou als pleiter optrad in processen over economische delicten.

Later in dit artikel kom ik nog terug op zijn publicaties.

Schaduw economie

De resultaten van de speurtocht van de sovjetologen lijken de bewering te rechtvaardigen dat de illegale economische activiteiten noodzakelijk zijn om de officiële planeconomie draaiende te houden.

De term schaduw economie geeft dit aspect van de illegale economie mooi weer. Het woord schaduw onderstreept het onafscheidelijke van de activiteiten in de illegale en de officiële economie; zoals een schaduw met haar objekt.

Maar het woord schaduw suggereert ook een gelijkenis en op dit punt gaat de vergelijking helaas mank. We zullen zien dat het in de schaduw economie juist draait om particulier initiatief en prijsvorming op markten. De neutrale term 'tweede economie' is wellicht dan ook beter.

Illegaal

Waarom is de tweede economie een illegale economie?

Van professor Grossman, die al heel wat publicaties op zijn naam heeft staan over de tweede economie van de Sovjet Unie, is de volgende uitspraak:

'In de Sovjet Unie is bijna iedereen een misdadiger'. Hiermee bedoelt hij niet dat je 's avonds laat niet in Moskou zou kunnen lopen zonder gevaar voor je leven! De wetten zijn echter van dien aard, dat iedereen wel eens strafbare feiten pleegt. Om kort te gaan, het grondprincipe van de socialistische staat, *de produktiemiddelen zijn eigendom van het volk en worden aangewend door de staat volgens een centraal plan*, maakt elke vorm van particuliere eigendom en 'privé'-handel illegaal.

De tweede economie omvat veel verschillende soorten economische activiteiten die zich zowel in de productie- als de consumptiesektor afspeelen. Zoals reeds gezegd, vele activiteiten vullen

de officiële economie, daar waar ze inadekwaat functioneert, aan.

Shabashniki

In de produktiesektor heeft dit te maken met bottlenecks in het aanbod van inputfactoren, waardoor de ondernemingen niet aan de productiecijfers van de planning kunnen komen.

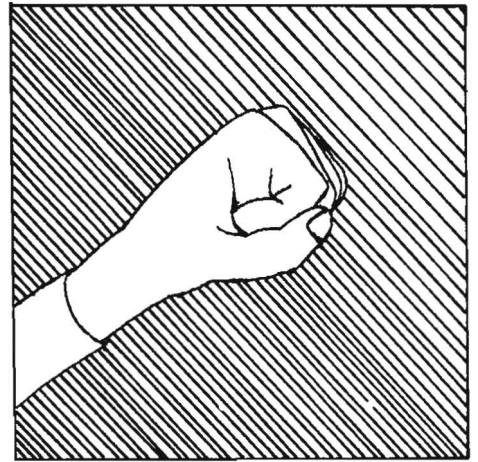
Een bekend voorbeeld van privéinput in het socialistische plan is het bestaan van de *shabashniki*. Dit zijn een soort reizende 'bouwbrigades' die illegaal opereren in de bouwwereld. Deze bouwbrigades bevoorraden zich via de zwarte markt met bouwmaterialen en gereedschap, die (per definitie) eigendom zijn van de staat. Ze werken i.v.m. weersomstandigheden meestal 2 à 3 zomermaanden. Ze werken hard en maken lange dagen. De verdiensten zijn hoog: 2000 roebels per persoon per seizoen, wat ongeveer gelijk is aan een gemiddeld jaarsalaris in de bouwsektor. (1 roebel = f 3,20)

Hun klantenkring bestaat uit staatsondernemingen in de landbouw en industrie.

De plancijfers, die bijvoorbeeld gehaald moesten worden in het kader van de industriële ontwikkeling van Siberië, zijn voor een groot gedeelte behaald dankzij de shabashniki. In dit Siberië werden de bouwbrigades door olieondernemingen voorzien van materialen. Dit betekent dat deze ondernemingen zaken doorverkopen, die voor hun eigen productie bedoeld is. Hiernmee hopen ze te bereiken, dat de infrastructuur die noodzakelijk is voor de vervulling van hun eigen productieplan, binnen gestelde termijn door de shabashniki tot stand komt.

'Corruptie', cartoon van A. Krause (Polen '80)

Consumptiesektor

Iedereen weet dat schaarste van consumptiegoederen en een slechte afstemming van het aanbod van goederen op de vraag, een groot probleem is in de staatsocialistische landen.

Niet alleen ontstaan er rijen, maar mensen gaan ook handelen.

Er bestaat een heel scala van markten in de Sovjet Unie. Illegale markten waar legaal geproduceerde goederen verhandeld worden, bijvoorbeeld het onder toonbank verkopen tegen hogere prijzen dan de officiële, maar ook illegale markten waar het gaat om de handel in illegaal geproduceerde goederen.

Deze laatste markt is de 'zwartste van alle zwarte' (= staatswinkels) die de Sovjet Unie kent.

Het is soms ongelooflijk tot wat voor een succesvolle privé-ondernemingen de productie van schaarse consumptiegoederen heeft geleid in een land waar op particulier ondernemerschap nog steeds zware straffen staan.

Konstatin Simis heeft in zijn advocatenpraktijk vele van deze succesvolle 'ondergrondse' ondernemers ontmoet. Hij zegt over de illegale zaken doen het volgende:

'De werkwijze van de ondergrondse ondernemers is eenvoudig maar vermetel. Binnen een staatsbedrijf functioneert een privé-onderneming, onder dezelfde naam en onder hetzelfde dak, want zonder deze dekmantel kan zij niet bestaan. In deze symbiotische relatie produceert het staatsbedrijf de goederen die door het staatsplan worden vereist. Deze goederen verschijnen in de bedrijfsboekhouding en worden te koop aangeboden via de distributiekanaalen. Naast deze officiële goederen produceert hetzelfde bedrijf ook goederen die in geen enkel document zijn geregistreerd. Deze goederen worden geproduceerd met dezelfde machines, die bediend worden door hetzelfde personeel als de officiële goederen. De voorraden die nodig zijn voor deze productie, evenals de arbeidskosten worden betaald door een of andere particulier, de ondergrondse zakenman, die de goederen bezit, verkoopt en de winst opstrijkt. Tienduizenden van dergelijke bedrijven over het hele land produceren textiel, schoenen, zonnebrillen, platen met populaire westerse muziek, handtassen en vele andere goederen waar bij de consument een grote vraag naar is.

De centra van ondergronds ondernemingschap

vervolg op pag. 18, 3e kolom

Het Bestuur van het LIMPERG INSTITUUT

Interuniversitair Instituut voor Accountancy

wenst over te gaan tot aanstelling van één full-time en/of enkele part-time (40 tot 50%)

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKERS

Taakomschrijving:

In samenwerking met de directeur, onder verantwoordelijkheid van de Wetenschappelijke Raad van het Instituut, onderzoek verrichten en studieopdrachten uitvoeren.

Het Instituut heeft een aantal projecten onderhanden en voorgenomen die betrekking hebben op het winstbegrip, (jaar)verslaggeving, informatiesystemen, accountantscontrole en het accountantsberoep. De uitvoering van deze projecten vindt plaats in kleine werkgroepen die door een wetenschappelijk medewerker worden begeleid.

Vereisten:

- bezit van de kwalificatie registeraccountant, dan wel studerend daarvoor, na voltooide doctoraalstudie economie (bedrijfseconomische richting);
- belangstelling voor onderzoekwerk;
- goede contactuele eigenschappen en geschiktheid tot het werken in kleine teamverbanden;
- goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid.

In de accountantspraktijk en/of in het wetenschappelijk onderwijs verworven ervaring strekt tot aanbeveling.

Wij attenderen belangstellenden op de waarde van de combinatie praktisch werken in de accountancy en verrichten van onderzoekwerkzaamheden. Deze combinatie heeft voor beide activiteiten voordelen. Onderzoek kan leiden tot verdieping van het 'hoe en waarom' in de praktijk. Praktijkervaring kan leiden tot kwalitatieve verbetering van onderzoekactiviteiten.

Honorering en overige arbeidsvoorwaarden: volgens de bij het wetenschappelijk onderwijs geldende regelingen.

Sollicitaties dienen te worden gezonden aan:

Directeur van het Limperg Instituut
p/a Nederlands Instituut van Registeraccountants
Mensinghe 2
1083 HA Amsterdam

Gegadigden wordt verzocht aan hun sollicitatie een curriculum vitae, alsmede een opgaaf van eventuele (in bewerking zijnde) publicaties toe te voegen en melding te maken van activiteiten waaruit hun belangstelling voor het beroep en voor onderzoek kan blijken.

Bij genoemde directeur kunnen ook door derden namen worden genoemd van eventuele kandidaten.

Het drama van de 'geplande chaos'

De economische crisis in Polen

Economisch gezien is het jaar 1981 voor Polen rampzalig geweest. Het netto materiële produkt daalde met 13%, de gerealiseerde industriële produktie daalde met 13%; de export in lopende prijzen daalde met ongeveer 15%; de import in lopende prijzen daalde met ongeveer 12%; de schulden in harde valuta stegen met 16%; de debt-service verhouding in harde valuta bedroeg 115% (Polen werd dus gedwongen om herstructurering van de schuld aan te vragen); het begrotingstekort bereikte een omvang van ongeveer 10%; de onevenwichtigheid op de binnenlandse markt leidde tot algemene tekorten, de introductie van rantsoenering, scherpe prijsstijgingen op vrije en zwarte markten, een stijging van het officiële prijsindexcijfer met 25% en de ontregeling van de handel tussen de agrarische sector en de rest van de economie. Hoe heeft het ooit zo ver kunnen komen?

'Solidariteit' de schuldige?

Volgens de huidige Poolse militaire regering moet de omvang en de intensiteit van de economische crisis uitgelegd worden als een gevolg van de bewuste sabotage-activiteiten (stakingen, loonsverhogingseisen etc.) van de extremistische leiders van de vakbond Solidariteit, terwijl maar een klein gedeelte voor de rekening komt van de economische politiek van de jaren zeventig.

Ons inziens is het echter een misvatting de enorme verslechtering in 1981 toe te schrijven aan Solidariteit. Verreweg de belangrijkste oorzaak was de daling van de import uit het westen als gevolg van de betalingsbalanscrisis. Deze was veroorzaakt door de opeenhoping van fouten die in de jaren zeventig in de economische politiek waren gemaakt en de crisis van het economisch systeem.

De jaren '60

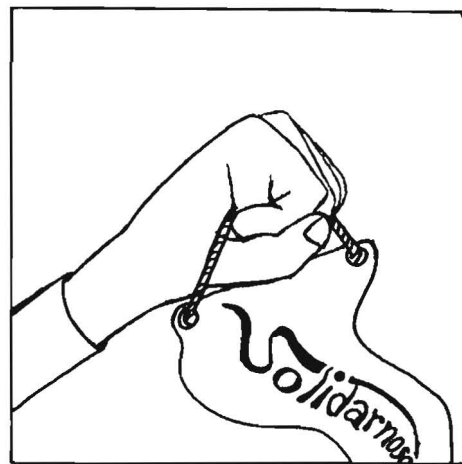
Gomulka's economische politiek in de jaren zestig was een deflatoire politiek. Volgens de officiële statistieken nam het reële gemiddelde loon met 1,8% per jaar toe (de werkelijke groei lag lager) in vergelijking met de 6% jaarlijkse groei van het netto materiële produkt. De snel toenemende produktieve investeringen werden gebruikt voor een snelle groei van de kapitaalgoederensector, de groei van de consumentengoederensector stagneerde. In de jaren zestig nam de werkgele-

genheid in de industrie snel toe. De lange termijn trend van de economische groei daalde echter, alsmede de kapitaalproductiviteit, hetgeen vooral in de tweede helft van de jaren zestig.

Gomulka's Vijfjarenplan (1971-1975) was dan ook sterk gericht op het verbeteren van de arbeids- en kapitaalproductiviteit: het volgde een 'intensief' groeipad. Onder het mom van een 'rationalisatie' in de consumptie en en begin van economische hervormingen, kondigde de regering in december 1970 een prijsverhoging van primaire levensbehoeften en een nieuw systeem van 'materiele prikkels' aan, wat echter neerkwam op een loonstagnatie voor de komende jaren. Zoals bekend rebelleerden de arbeiders tegen de voorgestelde daling van het loon en de verlaging van de levensstandaard. Het nieuwe leiderschap onder Gierek was gedwongen om de aangekondigde verhoging van prijzen en het voorgestelde bonus systeem te annuleren.

De jaren zeventig

In 1972 besloot de regering de groeivoeten van de investeringen en lonen aanzienlijk te laten stijgen, veel meer dan aanvankelijk was vastgesteld in het Vijfjarenplan (1971-1975) dat op het Zesde Partij Congres (december 1971) was aangenomen.

De economische groei in de jaren 1971-1975 was uitzonderlijk hoog. Drie belangrijke factoren droegen hiertoe bij:

- het intensief benutten van de gemakkelijke groeiereserves;
- gunstige weersomstandigheden en betere materiële prikkels voor de boeren
- grote import van grondstoffen, halffabrikaten en machines uit het Westen, welke gefinancierd werden met behulp van buitenlandse leningen.

De sterke groei van de investeringen, lonen en werkgelegenheid leidde echter tot ernstige binnen- en buitenlandse onevenwichtigheden. De groei van het geldinkomen was beduidend groter dan de groei van de produktie van consumptiegoederen en diensten, hetgeen tot open en onderdrukte inflatie leidde. Vanaf 1973 is de groeivoet van de gemiddelde lonen steeds groter geweest van de groeivoet van de arbeidsproductiviteit. De overmatige groei van de investeringen en het willekeurig gevoerde investeringsbeleid resulteerde in investeringsspanningen (steeds langer wordende constructieperioden van investeringsprojecten) en een overmatige vraag naar bouwmaterialen, die de binnenlandse produktiecapaciteit te boven ging.

Als gevolg van de geweldige investeringswoede gedurende de eerste helft van de jaren zeventig, de noodzaak van importen van voedsel en agrarische produkten als gevolg van een falend landbouwbeleid en de snelle stijging van de importen van grondstoffen en industriële halffabrikaten, ontstond een enorm handelstekort met de kapitalistische landen. Dit tekort werd gefinancierd met westerse leningen. De groei van de export bleef relatief laag, de schulden aan het westen namen sterk toe, waardoor de verhouding tussen de schuldenlast (rente en aflossing) en opbrengst aan harde valuta uit de export van goederen en diensten naar kapitalistische landen van 12,4% in 1971, via 26,3% in 1975 tot 80,2% in 1980 groeide.

De 'economische manoeuvre'

De economische groei daalde zeer sterk in de tweede helft van de jaren zeventig (in 1979-1980 daalde het netto materiële produkt met circa 10%). Kort nadat de regering was gedwongen om de sterke prijsstijgingen van primaire consumptiegoederen (waartoe in de zomer 1976 besloten was) in te trekken onder heftige druk van de arbeiders, kwam Gierek met een nieuw economisch plan, de 'economische manoeuvre'. Hierin werd

Arbeidswijk in Poznan. Bouw ligt stil omdat de aanvoer van baksteen stagneert

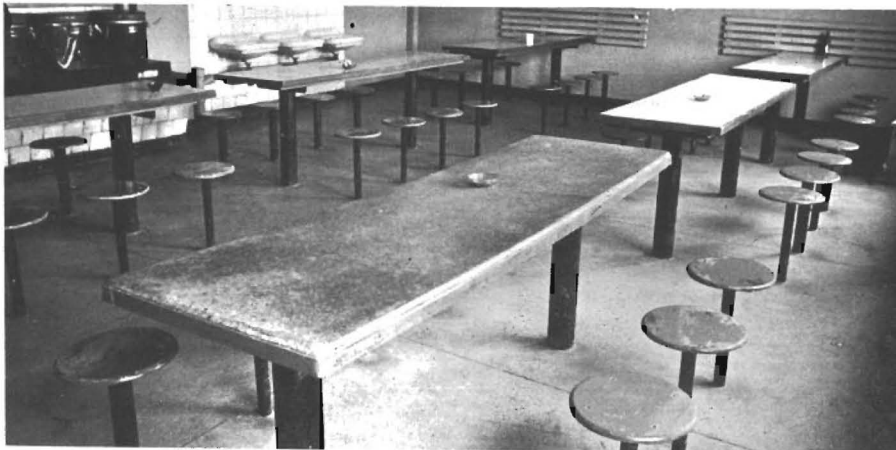
© José Melo - A'dam '81

gestreefd de investeringen drastisch te korten, de groei van lonen, consumptie en werkgelegenheid te verminderen, en de export naar het Westen en de landbouwproductie op te voeren. De regering slaagde er echter niet in de investeringsuitgaven te laten dalen. De export naar het westen deed het zeer slecht. De import uit kapitalistische landen werd drastisch verminderd en deze had en zeer nadelig effect op de industriële productie. De 'import-geleide-groei' strategie van Gierak had tot een sterke afhankelijkheid van de Poolse industrie van importen van grondstoffen, halffabrikaten en onderdelen uit het westen geleid. De sterke daling van de import leidde via een cumulatieve, benedenwaartse beweging, die als een 'bottleneck-multiplier' werkte, tot een grote daling van de productie. De netto agrarische productie daalde in de tweede helft van de jaren zeventig als gevolg van een jarenlang falend landbouwbeleid (discriminatie van de particuliere landbouw, een snelle uitbreiding van inefficiënt werkende collectieve landbouw, een vermindering van de productie en levering van industrieproducten aan de landbouw etc.) De economie bevond zich in een diepe economische crisis. Toen de regering een sterke prijsverhoging van vlees aankondigde in zomer 1980 leidde dit tot een stakingsgolf van de arbeiders en grote sociale protesten.

De 'geplande chaos'

In het algemeen is een zig-zagkoers in het economisch beleid in een staatsocialistische economie

Kantine in haven van Gdynia: geen geld voor geplande vernieuwingen

al voldoende om een 'politieke-conjunctuur-cyclus' voort te brengen. De in het voorgaande beschreven crisis zou kunnen worden gezien als het dal van deze conjunctuurcyclus. Echter, de systematische fouten in het economisch beleid (onsamenhangend investeringsbeleid, de explosieve groei van de lonen en het daarmee samenhangende roekeloze import- en kredietbeleid) die uiteindelijk tot de diepe economische crisis leidde, moeten niet worden gezien als een normale conjuncturele teruggang, maar veeleer als een crisis van het economische, sociale en politieke systeem. De crisis in het politieke en morele systeem vloeide voornamelijk voort uit het niet democratische sociopolitieke systeem en het gebrek aan legitimiteit van de regering.

In een economie, die door een gebrek aan middelen wordt beperkt en niet door een gebrek aan vraag, leidt de drang naar economische expansie, die diep geworteld zit in het denken en het dagelijks handelen van de besluitvormers in de ondernemingen, tot een permanente, onverzadigbare investeringshonger. In een situatie waarin de

budgetrestrictie van een onderneming nauwelijks werkt, wordt de vraag naar investeringen niet beknod door angst voor verlies of faillissement. Een effectieve centrale controle is daarom uiterst belangrijk voor het goed functioneren van een traditioneel plannings- en managementsysteem in een socialistische economie.

In 1973 werd een beperkte economische hervorming geïntroduceerd, die echter kort daarna werd 'gemodificeerd' en later praktisch verwaarloosd. Het merendeel van de centrale beslissingen werd genomen buiten het plan om, en kunnen worden getypeerd als arbitraire beslissingen van de bureaucratische belangengroepen die in een machtspositie verkeerden. De economie was op hol geslagen, een situatie die ironisch kan worden beschreven als een 'geplande chaos'. De import van westers kapitaal en technologie funtioneerde in deze situatie als een substituuat voor de veel te lang achtergebleven economische hervormingen.

De economische vooruitzichten voor 1982

Voor 1982 zijn de economische vooruitzichten zeer slecht. De import uit het westen blijft sterk dalen en eerder dit jaar kondigden de westerse regeringen aan dat zij, als onderdeel van hun economische sancties tegen het Poolse militaire regime, de schuldenlast die in 1982 afgelost moet worden, niet zouden herzien. Teneinde de tekorten te verminderen steunt Polen in toenemende mate op de grondstoffen-import uit de Sovjet

omvatten de belangrijkste steden van het land: Moskou, Odessa, Riga en vele anderen. De voortdurende zakelijk en persoonlijke connecties binnen en tussen deze centra zijn zo nauw, dat je kunt zeggen dat er naast het officiële staatsstelsel een clandestien georganiseerd systeem van privé-industrie bestaat.'

Corruptie

Het sleutelwoord bij al deze economische activiteiten, illegaal op grotere en kleinere schaal, is natuurlijk corruptie.

'Een zo uitgebreid labyrint van illegale economische activiteiten zou geen jaar of zelfs geen maand kunnen bestaan, zonder de medeplichtigheid en omkoopbaarheid van het net zo uitgebreide sovjetapparaat dat ermee belast is de wetgeving op het gebied van economische delicten uit te voeren. Deze officiële criminaliteit is overal aanwezig, van de laagste ambtenarij tot de hoogste elite'. Einde citaat van de verbannen advocaat, die staatsgevaarlijk werd geacht vanwege zijn publicaties over corruptie in de Sovjet Unie.

Literatuur:

In het kader van een congres over 'Planned and non-Planned economies', georganiseerd door de NATO, zijn de volgende artikelen gepubliceerd:

The Shadow Economy in the socialist sector of the USSR and Eastern Europe.
G. Grossman, Brussel 1982

CMEA productive and service sector in the 1980's: Plan and non-Plan.
A. Krocher, Brussel 1982

What we still don't know about the Soviet economy.
P. Wiles, Brussel 1982

Economie parasite et developpement Siberien: Les raisons d'une reforme.
G. Wild, Brussel 1982

Ruslandbulletin, Nummers 1 (okt/nov 1981) en 2 (dec '80/jan '81)

J.J.S

© José Melo - A'dam '81

Unie, de economie ondergaat een heroriëntatie in de richting van de CMEA. De arbeidsdiscipline in de mijnen en fabrieken wordt gehandhaafd door het leger en veiligheidstroepen. De industriële productie in het eerste kwartaal lag ongeveer 11% lager dan dezelfde periode in 1981. Het algemene beeld is dat de delfstoffenwinning (bv. steenkolen en koper) zich goed ontwikkeld, maar de industriële productie aanhoudend daalt als gevolg van tekorten. Het stopzetten van de westerse graanverkopen op zachte voorwaarden zal dit jaar bijdragen tot een hevig tekort aan graan en veevoeder. De huidige toestand in de agrarische sector wordt gekenmerkt door een tekort aan graan, de ontregeling van het op de markt verkopen van agrarische producten en het te geringe aanbod van industriële goederen zowel aan de agrarische sector als aan de agrarische bevolking.

Het is zeer de vraag of de kort termijn doelstelling van Jaruzelski's economisch beleid, nl. de economische teruggang aan het eind van dit jaar een halt toe te roepen, wordt verwezenlijkt.

Batara Simatupang

vervolg van blz. 13 Arbeidsmarkt

'De arbeidsmotivatie probeert men door een combinatie van materiële en morele prikkels te verbeteren. De materiële prikkels sorteren echter weinig effect in een economische situatie die wordt gekenmerkt door schaarste en het bestaan van onderdrukte inflatie.

Alle na-oorlogse hervormingen in de vorm van decentralisatie van de besluitvorming zijn met uitzondering van Hongarije op niets uitgelopen. Recente hervormingen blijven binnen het kader van het traditionele gecentraliseerde planningsstelsel. Aangezien het overmatig gebruik van arbeid grotendeels door dit planningsstelsel in de hand wordt gewerkt, zullen deze hervormingen weinig effect sorteren.

Conclusie

De schaarste aan arbeid zal in de meeste staatsocialistische landen in de jaren tachtig niet verminderen. Integendeel, alles wijst er op dat arbeid in de jaren tachtig nog meer dan voorheen het geval was een bottleneck zal vormen voor een snelle economische groei.

Ruud Knaack

Benoemingen

In de commissie computergebruik is benoemd dhr. Amman (IEB) en in de Raad van Beheer van Rostra Carla Mahieu.

Middellange termijnplan 1982-'86

In de raad was aan de orde het middellange termijnplan 1982-'86 (MTP). Dit plan heeft normaal gesproken hoofdzakelijk een functie als beschrijving van het afgelopen jaar en planning van de formatieverdeling en de kredieten voor het volgende jaar. Dit jaar echter kon er voor het eerst echt tot aan 1986 gepland worden. Het College van Bestuur had ons de opdracht gegeven om gegeven de huidige formatie eind 1986 te komen tot een totaal van 122.2 formatieplaatsen voor de fakulteit. Ten opzichte van 1980 is dat maar liefst 21.3% krimpen.

Voor dit plan werd door de raad overigens direkt een aantal voorbehouden gemaakt. Het College van Bestuur moet namelijk voor 1 juni een plan hebben tot bezuiniging. Dit betekent voor de raad niet dat er na die datum niet meer over bezuinigingen gepraat kan worden. Waar wordt nu concreet op bezuinigd.

Bestaande vakatures

Vrijwel alle bestaande vakatures van niet-kroon-docenten zijn ingeleverd. We leveren dan een formatieplaats in die niet door iemand bezet is.

Europa Instituut

Dit instituut wordt in de toekomst net zo behandeld als een vakgroep. Dat wil zeggen men krijgt formatie naarmate men 'tentamenbriefjes inlevert'.

NEHA Het Nederlands Economisch Historisch Archief.

Deze op zich unieke instelling drukt relatief zeer zwaar op de facultaire formatie terwijl de fakulteit slechts voor een klein deel van de verdiensten van het NEHA gebruik maakt. Voor het NEHA zal een andere financieringsbron gevonden moe-

ten worden dan alleen maar de economische fakulteit.

De vakgroepen

De rest van de krimp zal opgevangen moeten worden door de vakgroepen, zowel door het technisch en administratief personeel als door het wetenschappelijke personeel. In het voorstel van het fakulteitsbestuur zou dit neer komen op een vermindering van het aantal kandidaat-assistenten van 14 naar 3.7 formatieplaats. In mensen van 28 naar ± 7 , aangenomen dat tussentijds niemand van het wetenschappelijke personeel weggaat. De raad had geen zin om zo passief de scheefgroei in het personeelsbestand te tolereren en sprak zich uit om in ieder geval te streven naar minstens 11.5 formatieplaats voor kandidaat-assistenten (evenredig korten). Het wachten is nu op een plan hoe aan deze intentie vorm gegeven kan worden. Bij de verdeling van de kredieten waren minder problemen. Twee zaken vielen op. Het krediet Het krediet van Rostra steeg aanzienlijk, van f 17.500,- naar f 24.000,-. In het kader van de decentralisering is de UvA er toe over gegaan om bepaalde geldhandelingen door lagere organen te laten verrichten. Het gaat bij ons om een aantal subsidies die vroeger door ons vrijwel automatisch van een positief advies werden voorzien, omdat het ons geld toch niet was. Nu de fakulteit over deze bedragen iets te vertellen heeft blijkt dat men zich veel meer een beeld wil vormen van de problematiek alvorens over te gaan tot uitgave van de bedragen.

Brochurereeks 'Economische monografieën'

De fakulteit heeft besloten om een brochurereeks 'Economische monografieën' uit te geven. Deze reeks is bedoeld voor artikelen die te lang zijn voor tijdschriften maar die wel de moeite waard zijn om gepubliceerd te worden. Het eerste is al uit. Macroeconomisch stimuleringsbeleid, geschreven door Rob de Klerk, Boe Thio, Casper van Ewijk en Geert Reuten. Te koop bij de SEF voor f 10,-.

Inschrijving voor werkgroepen

De vakgroep recht heeft een voorstel bij de

onderwijscommissie ingediend om te komen tot een verplichte inschrijving voor werkgroepen, waar dan een maximum capaciteit aan gesteld zou moeten worden. M.a.w. het wordt mogelijk dat niet iedereen een vak kan lopen als hij of zij dat wil. De raad voelde voor deze suggestie weinig. Er mag wel een regeling komen maar er mag geen maximum aan de capaciteit gesteld worden.

Bijzondere leerstoel Bankwezen

Deze bijzondere leerstoel is een wespennest van heb ik jou daar geworden. Wat is er aan de hand. Vroeger werd het vak bankwezen verzorgd door de heer Jongman die ook IEB gaf. Toen Jongman wegging realiseerde men zich dat het moeilijk zou zijn één persoon te vinden die én IEB én bankwezen zou kunnen geven. Men koos toen voor een kroondocent IEB. Inmiddels is daar de heer Jager op benoemd. Voor bankwezen zou een andere oplossing gevonden moeten worden. Men dacht in eerste instantie aan een buitengewoon hoogleeraar (prof. in deelstijde betrekking) en in tweede instantie aan een bijzonder hoogleraar (prof. betaald door buitenstaanders). Uiteindelijk is de bijzonder hoogleraar als enig (financieel) reële alternatief overgebleven. Volgens het academisch statuut mag een bijzonder hoogleraar alleen aangesteld worden in een vak dat niet in het reguliere programma zit. Aangezien Bankwezen nu wel gegeven wordt zou dit betekenen dat wij eerst Bankwezen af zouden moeten schaffen. De heer Morreau die (al of niet tijdelijk, daar verschillen de meningen ook over) nu bankwezen geeft, ziet deze 'move' niet zitten.

Voor de studenten in de raad komt daar dan nog het volgende bij. Als er niets bijzonders geregeld wordt, onttrekt een bijzonder hoogleraar zich (ten dele) aan de invloed van de fakulteit(sraad). In ieder geval vervalt de invloed van studenten. Voor hun dus voldoende aanleiding om vooralsnog tegen bijzonder hoogleraar te zijn. In deze chaos besloot de raad voorlopig maar geen besluit te nemen.

Dick van Nes

Uitslagen Faculteits- en Universiteitsraad verkiezingen

FACULTEITSRAAD

studenten

Aantal zetels: 6
Aantal kiesgerechtigden: 1562
Aantal uitgebrachte stemmen: 605
waarvan blanco: 53
opkomst percentage: 38,7%

OBAS

1. Han van Wijk (101 stemmen)
2. Kees Kuin (Avondstudent) (39 stemmen)
3. Loanne Son (18 stemmen)
4. Mark Jan Beutler (2 stemmen)
5. Everhard van den Brakel (12 stemmen)
6. Marijke van den Berg (12 stemmen)
7. Hans Blikslager (3 stemmen)
8. Prakash Mungra (1 stem)

Aktie Groep Economisten (AGE)

1. Dick van Nes (161 stemmen)
2. Caroline van Rhijn (94 stemmen)
3. Marcel Michelson (14 stemmen)
4. Marjon Brandenburg (21 stemmen)
5. Rick le Roy (13 stemmen)
6. Gert Grift (7 stemmen)
7. Tobias Oudejans (9 stemmen)
8. Fons de Vries (3 stemmen)
9. Paul van Leeuwen (5 stemmen)
10. Marc Peerdeman (2 stemmen)
11. Erica van 't Leven (14 stemmen)
12. Meinte Ringia (6 stemmen)

wetenschappelijk personeel

Aantal zetels: 7

Partij van de Economisten

1. Bas Schoorl (17 stemmen)
2. J.G. Lambooy (7 stemmen)
3. Maria Brouwer (5 stemmen)
4. Indra Wahab (2 stemmen)
5. Paul C. Batenburg (2 stemmen)
6. Robert A. de Klerk (3 stemmen)

Economische Faculteitsbelangen

1. H.A.A.M. Thoben (17 stemmen)
2. F.T.M. Klijn (7 stemmen)
3. R. Maes (7 stemmen)
4. H.F. Koster (4 stemmen)
5. R.C.W. v.d. Voort (1 stem)
6. E. Dirksen (1 stem)
7. H.J. Noortman (0 stemmen)

technisch en administratief personeel

Aantal zetels: 1

TAS-Fractie

1. Anya H.M. Kooijman (19 stemmen)
2. S.E. Langenberg-Slengard (3 stemmen)

UNIVERSITEITSRAAD

studenten

Aantal zetels: 1
Aantal kiesgerechtigden: 1753
Aantal uitgebrachte stemmen: 721
waarvan blanco: 64
opkomst percentage: 41,1%

AGE

1. Daniël Engelsman (173 stemmen)
2. Ernest Laane (20 stemmen)
3. Joke Luttk (60 stemmen)
4. Ernst Noorman (10 stemmen)

OBAS

1. Han van Wijk (103 stemmen)
2. Marijke van den Berg (30 stemmen)
3. Alfred Levi (5 stemmen)
4. Mark Jan Bentler (2 stemmen)

NASA

1. Jelger Jorritsma (62 stemmen)
2. Gubert Pluym (12 stemmen)
3. Herman Huisinga (6 stemmen)
4. Rob Alessie (22 stemmen)
5. Ted van der Mey (8 stemmen)

SHELTEMA HOLKEMA VERMEULEN B.V.

Sinds 1 maart 1981 met een sterk uitgebreide afdeling economische wetenschappen voor een ruime keuze op het gebied van: accountancy, financiering, automatisering, marketing, organisatie, economie en geografie.

- U. Bradley (ed.) - Applied Marketing and Social Research.
Van Nostrand Reinhold 1982 f 32,60
- M.H. Peston - Theory of Macroeconomic Policy.
Philip Allen 1982 (2nd. ed.) f 51,20
- R. Plant - Industries in Trouble.
International Labour Office 1981 f 35,35
- P.J. van Delden - Innoveren in het bedrijf.
Samson/Nive 1982 f 49,75
- F. Hahn - Money and Inflation.
Basil Blackwell 1982 f 45,45
- R.P. Zuidema - Schaarre middelen en algemeen belang. Een inleiding tot de welvaartstheorie.
Stenfert Kroese 1982 f 37,50
- Crisis in the Public Sector; A Reader.
Monthly Review Press 1982 f 24,35
- S. Lewenhak - The Role of the European Investment Bank.
Croom Helm 1982 f 75,20
- D. Dosser, D. Gowland, K. Hartley (eds.)
The collaboration of Nations; A Study of European Economic Policy.
Martin Robertson 1982 f 48,60
- A. Maddison - Ontwikkelingsfasen van het Kapitalisme.
Het Spectrum 1982 f 39,50
- B. Horvat - The Political Economy of Socialism; A Marxist Social Theory.
Martin Robertson 1982 f 129,75
- S. Rosefielde (ed.) - Economic Welfare and the Economics of Soviet Socialism. Essays in honor of Abram Bergson
Cambridge U.P. 1981 f 126,50
- K.E. Wädeklin - Agrarian Policies in Communist Europe; A Critical Introduction.
M. Nijhoff 1982 f 88,40
- G. Leptin, M. Melzer - Economic Reform in East German Industry.
Oxford U.P. 1978 f 47,40
- N.V. Gianaris - The Economies of the Balkan Countries. Albania, Bulgaria, Greece, Romania, Turkey and Yugoslavia.
Praeger 1982 f 105,10
- Autorenkollektiv DDR - UdSSR
Internationale Wirtschaftsbeziehungen.
Verlag die Wirtschaft 1981 f 38,85
- R. Portes - The Polish Crisis: Western Economic Policy Options.
The Royal Institute of International Affairs. 1981 f 32,70

scheltema holkema vermeulen bv
boekverkopers sedert 1853

spui 10 1012 WZ amsterdam holland tel. 020 - 26 72 12